

Pisalı Christine'nin *Siyasî Beden*'inde Fransa: Hükümdar, Tebaa ve Ülke

France in *The Book of the Body Politic* of Christine de Pizan: Sovereign, Subject, and Country

Gaye YAVUZCAN

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Gaye YAVUZCAN

İzmir Demokrasi Üniversitesi,
<https://ror.org/04c152q53>

Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, Türkiye

ORCID: [0000-0003-1018-4256](https://orcid.org/0000-0003-1018-4256)
e-mail: gaye.yavuzcan@idu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 03.07.2023
Kabul/Accepted: 28.11.2023

Atf: Yavuzcan, Gaye, "Pisalı Christine'nin Siyasi Beden'inde Fransa: Hükümdar, Tebaa ve Ülke", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Aralık 2023): 554-574.

Citation: Yavuzcan, Gaye, "France in *The Book of the Body Politic* of Christine de Pizan: Sovereign, Subject, and Country", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (December 2023): 554-574.

Lisans/License:

Öz- 1367 yılında Venedik'te dünyaya gelen ve hayatını Fransa'da geçiren Pisalı Christine, Orta Çağ'ın ilk profesyonel kadın yazarı olarak kabul edilir. Fransa kralının saray astroloğu olarak görev yapmış bulunan babası Pisalı Thomas ve V. Charles'ın kraliyet sekreterliği makamında bulunmuş eşi Etienne'nin kendisine miras bıraktığı bağlantılar sayesinde, aristokrat aileler tarafından görevlendirilen bir saray yazarı olarak belirli bir üne kavuşmuştur. Ancak kendisine ısmarlanan kitap kopyalama ve yazma işlerinin dışında da gerek nazım gerek nesir türünde pek çok eser yazmıştır. Orta Çağ toplumsal cinsiyetinde kadın düşmanlığı ile mücadelede öne çıkan Christine, bu konudaki mücadele ve çalışmalarıyla Avrupa tarihinde haklı bir iz bırakmıştır. Fransa'ya küçük yaşta Venedik'ten gelmiş olmasına rağmen kendisini Fransa'ya ve yaşadığı dönemde, onun zihin dünyasında Fransa demek olan kraliyete bağlı hisseden Christine, siyaset üzerine görüşlerini de kaleme almıştır. Bu çalışmanın konusu Geç Orta Çağ'dan Rönesans'a geçiş sürecinin düşünsel altyapısında iz bırakmış çok yönlü bir yazar olan Pisalı Christine'nin *Livre du corps de policie* [*Siyasî Beden*] adlı eserindeki hükümdar, tebaa ve ikisi arasındaki ilişkilere dair fikirleridir. Bu ilişkilerin odağında yer alan "Fransa'nın Christine tarafından bir mekân olmaktan ziyade ulus kimliğine kaynaklık eden bir kavram olarak ele alınışı, ona yüklediği anlam ekseninde değerlendirilecektir. Çalışmada ayrıca Christine'nin siyaset teorisinin gelişimine kaynaklık eden ve onu şekillendiren kendi hayatı ve bu hayatın içinde geçtiği siyasi iklimin ana hatları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler- Pisalı Christine, Siyasî Beden, Fransa, Siyaset teorisi.

Abstract - Christine de Pizan, born in Venice in 1367 and spent her life in France, is considered to be the first professional female writer of the Middle Ages. Thanks to the connections bequeathed to her by her father, Thomas of Pisa, who served as the court astrologer of the King of France, and her husband, Etienne, the royal secretary of Charles V, she gained a certain reputation as a court writer and commissioned by aristocratic families. However, apart from copying and writing commissioned books, she also left many both verse and prose works behind. Christine, who stood out in the fight against misogyny in medieval social gender, left a well-deserved mark on European history with her struggle and work on this issue. Although she came to France from Venice at a young age, Christine felt connected to France and to the kingdom, which in her mind meant France during her time, and wrote down her views on politics. The subject of this study is the ideas of Christine de Pizan, a versatile writer who left her mark on the intellectual infrastructure of the transition from the Late Medieval Ages to the Renaissance, in her work *Livre du corps de policie* [*The Book of the Body Politic*] about the sovereign, subject and the relations between them. The fact that "France", which is at the centre of these relations, is handled by Christine as a concept that is the source of national identity rather than being a space will be evaluated in the axis of the meaning she attributes to it. The study will also focus on the main lines of Christine's own life, which was the source and shape of the development of political theory, and the political climate in which she lived.

Keywords- Christine de Pizan, The Book of the Body Politic, France, political theory.

Yayın Tarihi	26 Aralık 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 December 2023
Reviewers	Single Anonymized - A Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

Christine de Pizan, who earned her living by pen at the end of the 14th and the beginning of the 15th century, was born in Venice and spent most of her life in France, where she came as a child for her father who became the court astrologer of Charles V of France. She married the notary and royal secretary Etienne de Castel when she was 15. Her father and her husband died around 1389 and as a widow she had to support her children and mothers living. Thanks to the connections of her deceased father and deceased husband, Christine managed to become a court writer. She gained the support of wealthy and powerful patrons. She involved a literary controversy in 1402. This controversy was proved to be very important not just for Christine or the arguing parties, for the intellectual infrastructure of the Europe as well, with its effects on the Querelle des femmes [the Women Question]. During her lifetime, she managed to become a woman whose works and ideas were cared for. This was especially important as she lived in a troubled time when France was grappling with both internal and external issues. Christine witnessed the Hundred Years' War between France and England, claims and rivalries for the throne of France, internal depression, and rebellion. For Christine, France was special; she was worried about the future of France. She believed that France deserved a wise and effective government, so she wrote a political treatise with this intention. Her *Livre du corps de policie* [*The Book of the Body Politic*] (1406–1407) is the first political treatise to have been written by a woman. This is a work by Christine in which she likens France to a human body and deals with the relations between the ruler and the ruled, social strata and their mutual duties and responsibilities. The work has not yet been translated into Turkish but

available in English. Christine's analogy of the political body is not new, but it does not diminish the importance of this work. As a political writer, Christine tried to have a direct impact of the rulers and ruling elites on her time. In her work she envisioned a hierarchical society. The body politic she envisioned consisted of three estates: Princes, nobles and knights, general people. Every individual in the society has his or her place in these estates. All three estates must function as a part of this body. The health of the part cannot be separated from the whole. The body politic, as with the human body, is a unity of many parts functioning together. In this body politic prince is the head of the body, so he is in control. He must be an effective leader, and wise, prudent, and valiant as well. Nobles and knights are the arms and the hands of this body; that means they are the force. The third estate is consisted of ordinary people, and they are symbolized as the legs and the feet of the body. They play an essential part in nourishing the whole body. Christine's positioning of these estates in her analogy, the meaning she attributed to them, and her expectations from them reflect the socio-political climate of the period through the mirror of a thinker seeking solutions to problems. Christine emphasized the harmony of the dynasty at a time of the most bitter struggles for the throne, the obedience of the subjects at a stage when the rebellions shook the cities, the role of the bridge between the strata above and below the nobles at a time when they were looking for ways to increase power, the superiority of her country and people at a time when France was weakened by successive defeats against England. Behind this contradictory image lies Christine's effort to impose her ideals on France and the French people.

.

GİRİŞ

Bu çalışmada Pisalı Christine'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilecek, siyaset teorisi üzerine fikirleri *Livre du corps de policie* [*Siyasî Beden*] (1406-1407) adlı eseri temelinde değerlendirilecektir. Amacımız Christine'nin hayatı ve eserlerini Türkiye'deki Orta Çağ tarihi araştırmacılarının dikkatine sunmak ve bundan sonra oluşacak literatüre katkı sağlamaktır.

Pisalı Christine Orta Çağ Fransa'sında Yüz Yıl Savaşları'ndan isyanlara, hâkimiyet rekabetlerine, pek çok dış ve iç meseleye tanıklık etti. Üstelik sessiz bir tanık da değildi çünkü yaşadığı devrin kadınları arasında imtiyazlı bir konum olarak belirli bir üne sahip bir yazardı ve yaşadığı ülkenin içinden geçtiği dönemin problemlerine duyarlılığı, onu Fransa'nın sorunları üzerinde düşünmeye, hal çareleri aramaya ve bunları yazıya dökmeye yöneltti. Christine, siyaset ve yönetim kuramlarını irdeledi; kendisinden önce geliştirilmiş bir analogiden beslense de bunu özgün bir biçimde kullandığı bir eser kaleme aldı. Sadece ideal bir yönetim biçimini tasvir etmekle kalmayıp aynı zamanda adil bir toplum yaratmanın yollarını da aradı ve kendi çözüm önerilerini kavramsallaştırdı. Orta Çağ Avrupa'sında vizyoner bir entelektüel kadın düşünür - yazar olarak öne çıktı. Bütün bu özellikleri Pisalı Christine'in hayatı ve eserlerini çeşitli yönleriyle değerlendirmeyi önemli kılmaktadır. Bu öneme binaen Christine, mevcut makalede de başvurulan pek çok araştırmanın ya doğrudan konusunu teşkil etmiş ya da başta Orta Çağ Avrupa'sında kadın üzerine çalışmalar olmak üzere geniş bir konu yelpazesinde çalışmada hayatı, görüşleri ve eserleri ele alınmıştır. Ülkemizde ise Christine üzerine geniş bir literatür henüz mevcut değildir. Bu çalışmada da başvurulan, yazarın *Kadınlar Şehri* kitabı ve *Gülün Romansı* tartışmasındaki konumu üzerine çalışmalara¹ eklenebilecek Orta Çağ'da ya da felsefe tarihinde kadın gibi konularda yapılan araştırmalarda² ona yer verildiği ya da müstakil eserlerindeki görüşleri üzerine değerlendirmelerin yapıldığı³ az sayıda çalışma göze çarpmaktadır. Christine'nin genelde Avrupa, özde Fransa tarihindeki seçkin yeri göz önünde tutulduğunda bu çalışmaların artacağı öngörülmektedir.

Christine'nin eserleri arasında *Livre du corps de policie* üzerine bir değerlendirmenin tercih edilmesi eserde değinilen birtakım hususların yazarın çağını takip eden dönemde Avrupa tarihinde kırılma yaratacak fikir ve olguların adeta habercisi olmasından kaynaklanmaktadır. Christine'nin toplumsal tabakalara ilişkin görüşleri, fonda Fransa'da süreç içerisinde yaşanan değişimin ayak sesleri duyulmaya başlanırken oluşmuş ve kaydedilmiştir. Bunun bir kadının kaleminden yapılmış olması ayrıca önemlidir. Erken modern dönem Fransa'sının köklü düşünsel değişimlerinin beslendiği zeminin tespiti açısından bu tahlilin katkı sağlaması umulmaktadır.

1. Sıra Dışı Bir Orta Çağ Kadını: Pisalı Christine

Standart bir tarihsel anlatıya yerleştirmenin pek kolay olmadığı⁴ Pisalı Christine, 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında geçimini kaleminden kazanan sıra dışı bir kadındı.⁵ 1364'te Venedik'te doğmasına rağmen, ebeveyninin (Pisalı Thomas) kökeninden dolayı Pisalı olarak anılan Christine, babasının Fransız kralı V. Charles (1364-1380) tarafından saray astroloğu olarak işe

¹ Oya Bayılıtmış Öğütücü, "Christine de Pizan'ın Kadınlar Şehri Kitabı ve İdeolojik Bir aygıt Olarak Edebiyat," içinde *Batı Edebiyatında İdeoloji*, ed. Ertuğrul İşler (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2012), 565-572, Tarık Ziyad Gülcü, "Ortaçağ'da Hristiyan Felsefesi, Aşk Öğretisi ve Edebiyat: Gülün Romansı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, S. 2 (2015): 271-286; Halit Alkan, "Kişileştirme ve Didaktik Yaklaşım: Gülün Romansı," *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 6, S. 2 (2021): 32-53.

² Sedat Sayın, *Ortaçağ'da Doğu ve Batı Dünyasının Önemli Kadınları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Tokat Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, 2018). Günay İsmayılzade, *Feminist Bir Bakış Açısıyla Felsefe Tarihi: Kayıp Kadın Filozoflar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bursa Uludağ Üniversitesi, 2022).

³ Şafak Altunsoy, "Love as a Threat: Christine de Pizan's Reflections on Courtly Love in The Book of the Duke of True Lovers," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, S. 54 (2017): 6-12.

⁴ Klapisch-Zuber, "Bir Christine de Pisan, standart tarihsel anlatılardan herhangi birine kolayca yerleştirilemez. ... Christine gibi bir kadını yüceltip öyle bırakmak caziptir," yazmıştır. Christiane Klapisch-Zuber. "Kadınları Dahil Etmek," içinde *Kadınların Tarihi, C. II, Ortaçağ'ın Sessizliği*, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Bölüm Editörü: Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2005): 11-12.

⁵ Mary Ellen Waithe, "Roswitha of Gandersheim, Christine Pisan, Margaret More Roper and Teresa of Avila," içinde *A History of Women Philosophers, C. II, Medieval, Renaissance and Enlightenment Women Philosophers A.D. 500-1600*, ed. Mary Ellen Waithe (Dordrecht, Boston, Londra: Kluwer Academic Publications, 1989), 312.

alınmasından sonra⁶ 1368'de Venedik'ten Paris'e taşındı.⁷ 15 yaşlarındayken noter ve kraliyet sekreteri Etienne de Castel ile evlendi; bu evlilikten birini küçük yaşta kaybedeceği üç çocuğu dünyaya geldi. 1389'da kocası, kral tarafından gönderildiği bir görev sırasında vebadan öldü. Babası birkaç yıl önce hayatını kaybetmişti. Christine üç çocuğu ile dul annesinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldı.⁸ 1390'ların başlarında, hem kocasının kaybindan duyduğu üzüntüyü ifade etmenin bir aracı hem de maddi kazanç sağlamak için kraliyet veya düklük himayesi edinmenin bir yolu olarak şiir yazmaya başladı.⁹ Bu dönemde yüz yüze kaldığı malî problemleri aşmak için¹⁰ el yazmalarının kopyalanması işiyle de meşgul oldu ve 14. yüzyılın sonlarında Paris'te gelişmeye başlayan kitap ticaretinde çalıştı. Bu, kadınlara açık birkaç kârlı meslekten biriydi ve Christine'in gerek babası gerek kocası dolayısıyla sahip olduğu bağlantılar onun bu alanda iş bulmasına imkân verdi.¹¹ Kitap sektöründeki faaliyetleriyle yalnız maddi değil fikrî açıdan da beslenen Christine giderek bir çevirmen, derleyici ve nihayet özgün bir yazar olarak öne çıkmayı başardı. Bununla birlikte Christine, sunduğu el yazmaları karşılığında malî kazanç umuyordu; hamilerinin zevkinden ziyade şahsî arzularına göre eser kaleme almak ise belirli bir mevkideki isimlerin sahip olduğu bir lükstü. Christine için ilk etapta hediye ekonomisi, geçimini sağlamak adına önemliydi.¹² Christine'nin bitmiş eserlerini Bavyalı Isabeau, Berry Dükü, Burgonya Dükleri gibi hamilerine sunarken betimlendiği çeşitli el yazmaları günümüze ulaşmıştır. Bunların dışında Orléanslı Louis, Salisbury Dükü, Marche Kontu ve Milan Dükü de hamileri arasında sayılabilir. 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyılın başlarındaki Fransa'nın fırtınalı siyaseti göz önünde tutulduğunda, Christine'nin hamilerinin sayıca fazlalığı ve değişebilmesi anlaşılabilir.¹³

Profesyonel bir yazar olarak Christine veliaht için bir ahlaki eğitim kitabı, siyasî ilkeler üzerine bir kitap veya ölmüş Fransa kralının biyografisi gibi, kalem oynatabileceği her konuda yazmaya hazırды.¹⁴ Bununla beraber o yaşamı boyunca uluslararası saygınlığa sahipti. Hayatının büyük bölümünü VI. Charles'ın (1380-1422) hükümdarlığı zamanında Paris'te yazarak geçirdi. Şiirden, felsefeye, biyografiden, sosyal eleştiriye, siyaset teorisine çok geniş bir yelpazede eserler verdi.¹⁵ Babası, annesinin karşı çıkmasına rağmen ona iyi bir eğitim vermişti ve o da öğrendiklerinden en iyi şekilde

⁶ 14. yüzyılda Kral V. Charles, sanat ve bilime kraliyet himayesi sağladı. V. Charles astrolojiye özel bir ilgi duydu ve bu alandaki pek çok eserin Fransız diline tercümesini yaptırdı. Çeşitli sanat ve bilim dallarına ilişkin eserlerden oluşan devasa bir kütüphane kurdu. En meşhuru Pisalı Tomas olmak üzere ünlü âlimleri istihdam etti. Jan Veenstra, *Magic and Divination at the Courts of Burgundy and France, Text and Context of Laures Pignon's Contre les Devineurs (1411)*, (Leiden, New York: Brill, 1998), 26-27.

⁷ Bu sayede yazarlık kariyerinde İtalyan mirasını Fransız yaşamı ile birleştirebilecektir. Bkz. Charity Cannon Willard, "The Franco-Italian Professional Writer: Christine de Pizan," içinde *Medieval Women Writers*, ed. Katharina M. Wilson (Atina: The University of Georgia Press, 1984), 333.

⁸ Marilyn R. Desmond, "Christine de Pizan", içinde *Women and Gender in Medieval Europe, An Encyclopedia*, ed. Margaret Schaus, (New York, Londra: Routledge, 2006), 133.

⁹ Desmond, "Christine de Pizan", 133. Christine hayatının ani ve köklü değişiminin kendisini nasıl etkilediğini bir şiirinde şöyle dizelere dökmüştür: "Ve sonunda gemimiz denizin dalgaları arasında / Oldu, paramparça. / Uyandım, çok büyük bir kaya karşısında / Uyandım, değişime uğramış bedenim / Ve her yerim. / Artık çok daha güçlü uzuvlarım, / Boyun eğdirilmiş değilim." Albrecht Classen, "What do they mean for us today? Medieval Literature and Philosophy at the End of the Twentieth Century. Boethius, Abelard, John of Salisbury, and Christine de Pizan," *Mediaevistic*, 12 (1999): 204.

¹⁰ Belirtelim ki, ailenin mali durumu çok büyük zarar görmüş olsa da bu zararın tamamen yıkıcı olmasını engelleyecek maddi güçleri de vardı. Christine yaşadığı maddi sıkıntıları bizzat aktarmakla beraber, önceki hayatına uygun olmayan bir işte çalışmak ya da yaşadığı dönemde üst tabakadaki dul kadınların genellikle mecbur olduğu gibi evlenmek zorunda kalmadan kalemiyle geçimini sağlamıştır. Charlotte Cooper-Davis, *Christine de Pizan, Life, Work, Legacy*, (Londra: Reaktion Books, 2021), 11-12.

¹¹ Willard, "The Franco-Italian Professional Writer: Christine de Pizan," 333.

¹² Daniel Hobbins, *Authorship and Publicity Before Print, Jean Gerson and the Transformation of Late Medieval Learning* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009), 163. Christine'in geçimini kaleminden sağlaması onun profesyonel bir yazar olması anlamına geliyordu. Bazı araştırmacılar kendi eserlerinin el yazması üretimini de denetlediği için, Christine'nin Fransız edebiyatının yalnızca ilk tam profesyonel yazarı olarak değil, aynı zamanda ilk yayıncısı olarak da anılabileceği kanısındadır. Bkz. Waihte, "Roswitha of Gandersheim, Christine Pisan, Margaret More Roper and Teresa of Avila," 312.

¹³ Carolyne Larrington, *Women and Writing in Medieval Europe, A Sourcebook* (Londra ve New York: Routledge, 2005), 223.

¹⁴ Larrington, *Women and Writing*, 229.

¹⁵ Rachel Gibbons, "'The Limbs Fail When the Hear is Removed': Reactions of the Body Politic of France to the Madness of Charles VI (1380-1422), içinde *The Image and Perception of Monarchy in Medieval and Early Modern Europe*, ed. Sean McGlynn, Elena Woodcare, (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014), 48-49.

yararlandı. Yetenekli bir şair ve hayalî alegorik figürleri canlılıkla tanımlayabilen bir yazar olarak elinden gelenin en iyisini yaptı.¹⁶

1402'de Christine, ciddi bir yazar olarak yavaş yavaş ün kazanıyordu. O yılın ilk aylarında Fransa kraliçesi Bavyeralı Isabeau ve Paris valisi Guillaume'a incelemeleri için küçük bir belge koleksiyonu gönderdi. *Önemli Bazı Kişiler Arasında Gülün Romansı Üzerine Tartışmanın Mektupları* başlığıyla etiketlenen bu dosya önceki yıl Christine ile Montreuil Jean arasındaki alegorik bir şiir olan *Gülün Romansı*¹⁷ üzerine yaptıkları tartışmalardan doğan kısa bir mektup alışverişine ilişkindi.¹⁸ Bu tartışmaya girmekle Christine, siyasî bir ses olarak daha fazla tanınma imkânı buldu.¹⁹ Tartışmada Christine özetle, kadınlara zarar veren bir metinden hiçbir sanatsal veya entelektüel fayda elde edilemeyeceğini iddia ederek kadın düşmanlığını kınadı. Ona destek olan Jean Gerson ise eserin ahlaki açıdan yıkıcı ve tehlikeli alegori kullanımını kınadı.²⁰ Bu tartışma Rönesans'a dek uzanan "kadınlar üzerine tartışmanın" ("querelle des femmes") ilk basamağını teşkil etti.²¹

Christine'nin esere karşı tutumu edebî yahut ahlaki bir meseleden ibaret olmayıp itirazı, 15. yüzyılın başlarında Fransa için çok anlamlıydı. Zira eğer ülkenin kraliçeleri kolayca baştan çıkarılan gül gibi görülürlerse Fransa, Hristiyan âlemindeki ahlaki üstünlük konumunu kaybederdi.²² Christine'nin Haziran-Temmuz 1401 tarihli mektubunda *Gülün Romansı*'nın yazarından bahisle kaydettiği şu ifadeler dikkat çekicidir:

[Ondan] daha değerli, daha iyi eğitilmiş hatta daha bilgili, dünyada onun şahsen başarmış olduğundan çok daha fazla iyilikler yapmış bulunan birçok kadının yaşamış, yaşıyor ve yaşayacak olduğunu beyan ederim. ... Kutsal Kitap'ta Sâre, Rebeka, Ester, Yudit ve diğer pek çokları gibi örnekleri eski zamanlara ilişkin olarak bulabilirsiniz. Zamanımızdaysa Fransa'da bir dizi değerli kadın gördük; krallığın en büyük leydileri ve diğer pek çokları. Yüce dindar kraliçe Jeanne, Kraliçe Blanche, Fransa kralının kızı Orleans Düşesi, şimdi Sicilya Kraliçesi denilen Anjou Düşesi ve onlarla beraber büyük bir güzellik, iffet, haysiyet ve bilgeliğe sahip diğerleri. ...²³

¹⁶ Lynette R. Muir, *Literature and Society in Medieval France: The Mirror and the Image*, 100-1500, (New York: Macmillan Education, 1985), 225-226. Bilindiği üzere her ne kadar Paris Üniversitesi'nden kadınların dışlanması örneğindeki gibi Rönesans'a kadar kadınlara karşı kültürel ön yargılar söz konusu olsa da soylu kadınların çocuk eğitimindeki rolü, onların erdemli olmaları için uygun materyalleri okumalarının önemi kabul ediliyordu. Kadın okuryazarlığının etki alanı on ikinci yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar genişledikçe, Fransa ve İngiltere'deki laik ve dini kültür merkezleri, edebi başarıları ve ilhama sahip ayrıcalıklı kadınların bilgilerini ve belagat becerilerini sergileyebilecekleri bağlamlar sağladı. Bkz. Roberta L. Krueger, "Female Voices in convents, courts, and households: the French Middle Ages," içinde *A History of Women's Writing in France*, ed. Sonya Stephens (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 11-12. Christine, bu imkânlardan en iyi şekilde faydalanmayı başaran kadınlardan biriydi.

¹⁷ *Gülün Romansı*, 14. yüzyıl başında Fransızca yazılmış en beğenilen eserlerdendi. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Lorrise Guillaume tarafından kaleme alındığı ancak yarım kaldığı, Meunlu Jean tarafından uzun bir devam yazısıyla tamamlandığı kabul edilir. Bkz. Noah D. Guynn, "Authorship and Sexual/Allegorical Violence in Jean de Meun's "Roman de la rose", *Speculum*, C. 79, S. 3 (Temmuz 2004): 632.

¹⁸ David F. Hult, "The Roman de la Rose, Christine de Pizan, and the querelle des femmes," içinde *The Cambridge Companion to Medieval Women's Writing*, ed. Carolyn Dinshaw ve David, Wallace, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 184.

¹⁹ Tracy Adams, *Christine de Pizan and the Fight for France* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2014), 81.

²⁰ Daisy Delogu, "The King's Two Daughters: Isabelle of France and the University of Paris, Fille du Roy," *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts*, C.3, S. 2 (15 Kasım 2013):20 , <http://arcade.stanford.edu/rofl/king%E2%80%99s-two-daughters-isabelle-france-and-university-paris-fille-du-roy-0>.

²¹ Rosalinda Brown-Grant, *Christine de Pizan and The Moral Defence of Women, Reading Beyond Gender*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 8. Hanley, Pizan'ın sadece bu tartışmada değil, genel yaklaşımında kadın karalamasını teşhir eden ve Fransa'da kadın yönetimini kabullenmeyi öngören argümanlarının ölümünden sonra dahi etkisini sürdürdüğünü ifade eder. Sarah Hanley, "Mapping Rulership in the French Body Politic: Political Identity, Public Law and the "Kings's One Body," *Historical Reflections*, C. 23, S. 2 (1997): 139. Christine'nin kadınlar üzerine tartışmanın fitilini ateşlemekle, erken dönem feminist düşüncenin gelişimini de başlattığı kabul edilir. Joan Kelly, "Early Feminist Theory and the 'Querelle des Femmes', 1400-1789," *Signs*, C. 8, S. 1 (1982): 5.

²² Lori J. Walters, "Gerson and Christine, Poets," içinde *Poetry, Knowledge and Community in Late Medieval France*, ed. Rebecca Dixon ve Finn E. Sinclair, (Cambridge: D.S. Brewer, 2008), 75.

²³ Christine de Pizan, "Christine de Pizan to Jean de Montreuil 8 June-July 1401," içinde *Debate of the "Romance of the Rose"*, ed. ve çev. David F. Hult (Chicago-Londra: The University of Chicago Press, 2010), 59.

Christine'nin tutumu, Fransa'yı ve aslında tüm Hristiyan âlemini açık düşmanlara olduğu kadar gizli aleyhtarlara karşı da savunmaya dönük çabalarının bir parçasıydı.²⁴ Christine, monarşiye sarsılmaz bir inanç besliyordu. Eserlerinde kralın iyi yönetimde bulunmasını, kraliçe ve prenslerin barış ve Fransa'nın iyiliği için çabalamalarını öğütliyordu. Müşterek iyiliğin siyasal bir topluluğun doğal amacı olduğu felsefesi Aristoteles'ten beri vardı ve Christine'nin yaşadığı dönemde Roma hukuku ve felsefesi aracılığıyla Orta Çağ bilincine zaten yerleşmişti. Roma hukukunda resmen ifade edilen "utilitas publica" ilkesi, topluluğun iyiliğinin bireyden daha önemli olduğunu savunuyordu. Bu anlayış geç Orta Çağ Avrupa'sında çeşitli hukuk metinlerinde tekrarlandı ve Salisburyli John'un görüşlerinde de yer buldu. Christine bunu krallık gücünün herkes için olduğu şeklinde ifade etti.²⁵

Fransa'nın geleceğiyle ilgili kaygıları olan sadece Christine değildi. Elbette "mükemmel prensin" oluşumu, ilk hümanist yazarların gözde bir meselesiydi ve bu insanlar daha şimdiden İtalya'dan gelen yeni fikirlerden etkilenmişlerdi. Saray çevreleri ile de yakın temas halindeydiler.²⁶ Christine, *Livre du corps de policie* eserini böyle bir ortamda kaleme aldı.

Erkek hükümdar yahut prenslere rehberlik eden bir kadın olarak Christine, etik uygulamaları benimseyerek mevcut yanlış uygulamaları reddetti ve erkek egemen yöneten-yönetilen ilişkilerini kadın bakışıyla analiz etti.²⁷ Bu analizinde kaçınılmaz olarak devrin değişen şartları ve ihtiyaçlar esas rengi verdi. Belirtmeliyiz ki Christine'nin eserlerini kaleme aldığı çağda yöneten imajında değişiklik olduğu kaydedilir. Daha St. Louis zamanında *chanson de geste*lerin zamanı geçmişti. Artık Kral, statüsünden bağımsız olarak herkese adalet dağıtan bir figürdü, hoşnutsuz vasallarının keyfi talepleriyle sınırlanmıyordu.²⁸ Özünde monarşik olan yapıda kraliyet otoritesi koruyuculuk ve adaleti sağlamakta kendisini gösterirken kralın popülaritesinin temeli tebaasının koruyucusu, krallığın savunucusu ve ülkedeki en üst yargıç olmasından kaynaklanıyordu.²⁹ Christine tarafından V. Charles'ın adaleti vurgulanırken biraz daha ileri gidildi: Kral, astına kötü davranan sarayına mensup bir şövalyeyi cezalandırabilir, hatta bir Yahudi'nin bir Hristiyan'a karşı haklı davasında onu destekleyebilirdi.³⁰ Fransa, adeta içinde reforma hazırlanacağı yeni bir kabuk inşa ediyordu ve Christine, bu sürecin bir yönüyle ondan etki alan, bir yönüyle ona etki yapan seçkin bir üyesiydi.

2. Siyasî Beden Olarak Fransa: İmge ve Realite

Livre du corps de policie Christine'nin Fransa'yı bir insan bedenine benzettiği ve yöneten-yönetilen ilişkilerini, toplumsal tabakaları ve bunların karşılıklı görev ve sorumluluklarını incelediği bir eserdir. Eser İngilizceye *The Book of The Body Politic* adıyla tercüme edilmiş ancak Türkçeye henüz kazandırılmamıştır. Christine'nin siyasî beden analogisi yeni ya da özgün bir fikir değildir. Platon'dan Farabi'ye çeşitli düşünürler devleti canlı bir organizmaya benzeterek ele almışlardır. Toplumun birbirine bağlı ama hiyerarşik olarak düzenlenmiş çeşitli parçalardan oluşması gerektiğini göstermek için sıklıkla kullanılan bu analogide her düşünür kendi yaşadığı çağ ve koşullara uygun yorumlar yapmış ve bunları destekleyen örnekler sunmuştur. Organizmacı görüşlerin önemli bir özelliği tıpkı bireysel organizmada organların işlevleri bakımından birbirinden ayrıldığı gibi sosyal organizmada da tabakaların birbirinden kesin olarak ayrılmış olması, diğer organlardan üstün olan beynin karar verip yönettiği gibi sosyal organizmada da yönetici sınıfın diğerlerinin idaresinde bulunduğu anlayışıdır.³¹ Salisburyli John'un *Policraticus* adlı 1159 tarihli eseri, Cicero ve Platon'u örnek alarak pratik politikanın gereklerini ahlaki felsefeyle ve Hristiyanlıkla uzlaştırmaya yönelik ilk Orta Çağ girişimi kabul edilir. John kendisine kadarki hiyerarşi ve otoriteye bağlılık imgesinin baskınlığı yerine karşılıklı bağımlılık içerisindeki siyasî

²⁴ Walters, "Gerson and Christine", 76.

²⁵ Emily J. Hutchison, 'Pour le bien du roy et de son royaume': Burgundian Propaganda under John the Fearless, Duke of Burgundy, 1405-1419, Yayınlanmamış Doktora Tezi (University of York, 2006), 27.

²⁶ Charity Cannon Willard, "Christine de Pizan on the Art of Warfare," içinde *Christine de Pizan and the Categories of Difference*, (ed.) Marilyn Desmond (Minneapolis, Londra: University of Minnesota Press, 1998), 7-8.

²⁷ Roberta Krueger, "Christine's Anxious Lessons, Gender, Morality, and the Social Order from the Enseignemens to the Avison", içinde *Christine de Pizan and the Categories of Difference*, Marilyn Desmond (Minneapolis, Londra: University of Minnesota Press, 1998), 27.

²⁸ Esther Cohen, *The Crossroads of Justice, Law and Culture in Late Medieval France* (Leiden-New York: Brill, 1993), 49.

²⁹ Henri Pirenne, *Kavimler Göçünden XVI. Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihi*, Çev. Sinan Akbaytürk (İstanbul: Selenge, 2022), 301.

³⁰ Cohen, *The Crossroads*, 49.

³¹ Oktay Uygun, *İbn Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2008), 153.

aktörlere vurgu yapar; kilise ile devlet, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi bu bağlamda ele alır.³² Onun gelişimine büyük katkı yaptığı siyasî beden analojisi pek çok Orta Çağ yazarı tarafından toplumsal tabakalar arasındaki ilişkileri açıklamak için kullanıldı.³³ Örneğin Christine ile aynı dönemde Jean Gerson, bir teolog ve Paris Üniversitesi rektörü olarak, siyasî beden metaforunu Paris Üniversitesi için kullandı.³⁴ Üniversitenin krala olan sadakatının krallığın evladı olmasının gerektirdiği bir görev olduğunu düşünen Gerson, gerçekleri ortaya çıkartıp duyurmanın yanı sıra siyasî bedene zarar veren günahlarla mücadele etmenin, kralı dalkavukların yanıltmalarından korumanın ve ona inançla ilgili tavsiyeler vermenin de onun görevleri arasında bulunduğunu ifade etti.³⁵ Asker ve devlet adamı Philippe de Mézières de kendi iştiğal ettiği alanla siyasî beden arasında ilişki kurarak iyi bir hükümetin bütün üyeleri için uyumun gerektiğini, bir adamın ayaklarının, ellerinin yerini alamayacağını; kolektif bedeninin sağlığının gelenekler, şövalye disiplini, itaat ve adaletle sağlanacağını belirtti.³⁶ V. Charles'a danışmanlık yapmış bulunan Nicole Oresme de siyasî beden analojisine başvurdu. Ona göre de siyasî beden hiyerarşisinin temsilî tepesini işgal eden, onun başı olan hükümdardı. Bununla birlikte Oresme, siyasî bedeninin refahına yönelik bir tehdit olarak gücün aşırı şekilde birkaç elde toplanmasının önüne geçilmesi gereğini vurguladı.³⁷ Anlaşıldığı kadarıyla siyasî beden, ana eksenini değiştirmemekle beraber bu analojiye başvuruların temel ilgi ve iştiğal sahalarına göre uyarlanarak kullanıldı.³⁸

Bu dönemdeki yaygın kullanımına rağmen Christine'nin siyasî beden mefhumunu Salisbury John'dan aldığı kabul edilir. Bunun sebebi Christine'nin kendi gösterdiği kaynağın John'a dayanmasıdır. Kendisi bunu Plutarch'ın İmparator Trajan'a mektubundan aldığını ifade eder³⁹ ama bu John'un icat ettiği düşünülen bir kaynaktır. Christine'nin farklı çalışmalarında atıf yaptığı John'dan bu eserinde söz etmemiş olmasıysa dikkat çekicidir.⁴⁰ Christine'nin siyasî beden mefhumunu sadece bu başlık altındaki eserinde değil, farklı eserlerinde de kullandığına dikkati çeken Forham, yine de onun Salisbury John'un fikrini yeniden yorumlamaktan çok daha fazlasını yaptığını kaydeder.⁴¹ Christine'nin siyasî beden analojisinin John'unkinden bazı farkları göze çarpmaktadır. Örneğin John, din adamlarını siyasetin kalbi ve ruhu haline getirirken, Christine onlara, tıpkı diğerleri gibi hükümdar tarafından yönetilen vücudun bir parçası gibi yaklaşır.⁴² Salisbury John'da hükümdar kelimesinin tam anlamıyla baştır, çünkü o insan vücudunda daha yüksek bir konuma sahiptir ve bu sayede daha uzağı

³² Kate Langdon Forhan, *The Political Theory of Christine de Pizan* (Londra, New York: Routledge, 2002), 36-37.

³³ Forhan, *The Political Theory of Christine de Pizan*, 50.

³⁴ Daisy Delogu, *Allegorical Bodies: Power and Gender in Late Medieval France* (Toronto, Buffalo, Londra: University of Toronto Press), 2015, 85.

³⁵ Delogu, *Allegorical Bodies*, 99.

³⁶ Nicole Hochner, "A Sixteenth-Century Manifesto for Social Mobility or the Body Politic Metaphor in Mutation," *History of Political Thought*, 23/4 (2012), 615.

³⁷ Claire Richter Sherman, *Imaging Aristotle, Verbal and Visual Representation in Fourteenth-Century France* (Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1995), 216-217.

³⁸ Fransa dışında bir örnek olmakla birlikte Sienalı Catherine de kendi politik vizyonundan siyasî bedeni yorumlarken dini hiyerarşinin başı olarak papayı vurgulama gayesini gütmüştür. Ona göre kişisel, yerel ve ulusal siyasi kimliklerin kilisenin kurumsal birliği altında boyun eğmesi gerekiyordu. Beden benzetmesinde söz konusu olan sosyal mesele, başın kimliği ve Catherine için hem sosyal bedeninin hem de manevi bedeninin başı açıkça papaydı. Bkz. F. Thomas Luongo, *The Sainly Politics of Catherine of Siena* (Ithaca, Londra: Cornell University Press), 2006, 87.

³⁹ "Tanrı'nın lütfuyla, şövalyelerin ve soyluların yaşam tarzları hakkında konuşmayı umuyorum. Ve sonra, üçüncü olarak, tüm evrensel insanlar hakkında. İmparator Trajan'a gönderdiği bir mektupta yönetimi, yaşamı olan bir bedene benzeten Plutarch'ın sözlerine göre, bu üç tür tabaka, canlı bir beden gibi tek bir yönetim biçimi olmalıdır." Christine de Pizan, *The Book of the Body Politic*, ed. ve çev. Kate Langdon Forhan, 5. Baskı (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2007), 3.

⁴⁰ Renate Blumenfeld-Kosinski, "Enemies Within/Enemies Without: Threats to the Body Politic in Christine de Pizan," içinde *Civil Strife and National Identity in The Middle Ages*, ed. Paul Maurice Clogan (Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, 1999), 3.

⁴¹ Forhan, *The Political Theory of Christine de Pizan*, 57-58. Christine eserlerinde siyasî beden dışında metaforlara da başvurmuştur. Örneğin *Livre des faits et bonnes moeurs du sage roi Charles V* (*Bilge Kral V. Charles'in Gerçeklerinin ve İyi Ahlakının Kitabı*) eserinde Christine, son derece karmaşık olup ancak büyük bir beceri sonucu etkili bir şekilde çalışan mekanik saatleri iyi yönetimle ilişkilendirmenin örneklerinden birini vermiştir. Ona göre nasıl ki bir saatin tüm parçalarının birlikte çalışmasını sağlamak için bir yöneticiye ihtiyacı varsa, bir krallığın da onu etkili bir şekilde çalıştırabilmesi için iyi bir krala ihtiyacı vardır. Bkz. Neil Murphy, *The Captivity of John II, 1356-60, The Royal Image in Later Medieval England and France* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 53. Siyasi beden anlayışında olduğu gibi burada da bütünü anlamlı ve işler olması için yönetenlerin etkinliği üstün tutulduğu görülmektedir.

⁴² Jacqueline Broad, Karen Green, *A History of Women's Political Thought in Europe, 1400-1700* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009), 25.

görebilir. Fiziksel olarak zekâ ya da akıl ise bilge danışmanların da yer aldığı kalptedir. Christine için ise hükümdar, bedeninin fiziksel gücünü harekete geçiren zihin anlamında baştır.⁴³ Christine zamanında yaygın bir analogiyi kullanmış olmakla ve iyi yönetimin klasik ilkeleriyle toplumu oluşturan bütün zümrelerin uyumunu vurgulamakla beraber, bir yönüyle geleneğin Avrupa’da sürdürülmesinde önemli bir halka teşkil etmiş⁴⁴ bir diğer yönüyle de zümreleri kendi siyaset teorisine göre konumlandırmış, onlara buna göre anlamlar yüklemiştir.

Christine’nin siyasî beden analogisinde hükümdar, belirttiğimiz üzere, baş; soylular ve şövalyeler onun kolları ve elleri; sıradan insanlar ise karnı, bacakları ve ayaklarını oluşturmaktadır:

Nasıl ki insan bedeni bir bütün olup üyelerinden herhangi biri eksik olduğunda kusurlu ve biçimsiz ise, bahsettiğimiz tüm zümreler iyi bir şekilde bir araya getirilip birleştirilmemişse, politik vücut da mükemmel, tam ve sağlıklı olamaz. Böylece, tıpkı bir insan vücudunun üyelerinin tüm vücudu yönlendirmeye ve beslemeye yardım etmesi gibi, her biri yalnızca tüm topluluğun korunmasına hizmet etmesi gereken kendi üzerine düşen görevi yerine getirerek birbirlerine yardım edebilirler. Bunlardan birinin başarısızlığı hepsini etkiler ve bundan dolayı hepsi zarar görürler.⁴⁵

Christine siyasî beden teorisini, her bir zümrenin mensuplarının (soylular, din adamları, tüccarlar, zanaatkarlar, köylüler ve işçilerin), Tanrı onlara ne görev verdiyse hizmet eden, ortak iyilik için kendi payına düşeni yerine getirme sorumluluğuna sahip olduğu şeklindeki geleneksel iddiaya dayandırdı. Toplum bu şekilde organize edildiğinde, her şey kendi uygun yerinde durduğunda, siyasî topluluğun düzeni, evreni karakterize eden ve cennetteki meleklerin saflarında bulunabilecek olan ilahi uyumu yansıyacaktı. Bu bakış açısına uygun olarak Christine, toplum genelinde itaat ve hürmetten yanaydı.⁴⁶ Nihai itaat, başa yani hükümdara olmalıydı. Hükümdarın nitelikleri de itaat edilmeye uygun olmalıydı.

Christine’e göre iyi bir hükümdarın yetişmesi çocukluk çağında aldığı eğitimle başlar. O, hükümdarın çocuğunun dilbilgisi ve Latince öğrenmesi, mümkün olduğunca çok şey öğrenerek mantık bilimine dek ilerlemeleri gerektiği kanısındadır. Ona göre; “eğer bütün prenslerin çocukları için böyle bir gelenek şimdi ve gelecekte olsaydı, onlar ve uyrukları için daha büyük iyilikler gelir, erdem artardı.”⁴⁷ Çocuk onun bakımıyla ilgilenen kadından ayrılacak çağa geldiğinde “otoritesi yüksek yaşlı bir şövalyeye emanet edilmelidir ve onun bilge, sadık, ihtiyatlı ve iyi bir yaşam tarzına sahip olup olmadığına ve çevresinde benzer kişilerin bulunup bulunmadığına dikkat edilmelidir.”⁴⁸ Burada dikkati çeken Christine’nin çağının genel görüşüne uygun olarak çocuğun bakımı konusunda kadını, eğitimi konusunda ise erkeği mesul görmesidir. Eserlerindeki yaklaşımına bakıldığında çocukların eğitimi babaya bırakma yönündeki genel kaniya uygun olarak yazan Christine, hiç olmazsa bir takım eğitsel işlevleri anneyle ilişkilendirir.⁴⁹ Değerlendirdiğimiz eserde de Christine’nin tutumu aynı minvaldedir. Christine, Orleans Dükü’nün çocuklarının eğitimine verdiği önemi aktarırken, “eğitime ve bilgiye değer veren, iyi ve erdemli karısı düşesin, basiretli bir anne olarak çocuklarına ilmin ve bütün erdemlerin öğretilmesine dikkat ettiğini”⁵⁰ de kaydetmiştir. Bu kısa kayıt Christine’nin içinde yaşadığı dönemin

⁴³ Forhan, *The Political Theory of Christine de Pizan*, 58.

⁴⁴ Forhan, genel olarak Christine’nin siyaset teorisi görüşlerini değerlendirirken, onu yaşadığı dönemde Fransa’da “ulusal trajediyle ve beceriksiz yönetimle karşı karşıya kalan, Fransa’nın kaderiyle ilgilenen ve gözlemlerini, eleştirilerini ve fikirlerini paylaşan büyük bir entelektüel dalgası” içinde ele alır: “Bu dalgada Philippe de Mézières ve Alain Chartier gibi bazıları şair, saray mensubu ve edebiyatçıydı. Jean Gerson gibi bazıları kilise ve üniversite dünyasıyla ilişkiliydi. Herkes, ülkeyi parçalayan iç ilişkilerden, aptalca ve açgözlü davranışlardan, küçük kıskançlıklardan ve düşmanlıklardan etkilenmiş hatta rahatsız olmuştu. Hem kraliyet ailesinin hem de siyasî kurumların yetersizliklerine dair açık kanıtlar vardı. Bu çok sesli koro, ulus devletin nihai kuruluşu ile Fransız siyasî güç ve otoritesinin bir tür altın çağının başlaması açısından önemliydi.” Forhan, *The Political Theory of Christine de Pizan*, 161.

⁴⁵ Pizan, *The Book*, 90.

⁴⁶ Stephen H. Rigby, “Justifying Inequality: Peasants in Medieval Ideology”, içinde *Peasants and Lords in The Medieval English Economy, Essays in Honour of Bruce M. S. Campbell*, ed. Maryanne Kowaleski vd. (Turnhout: Brepols, 2015), 186.

⁴⁷ Pizan, *The Book*, 7.

⁴⁸ Pizan, *The Book*, 8.

⁴⁹ Silvana Vecchio, “İyi Karı,” içinde *Kadınların Tarihi, C. II, Ortaçağ’ın Sessizliği*, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Bölüm Editörü: Christiane Klapisch-Zuber, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2005): 124.

⁵⁰ Pizan, *The Book*, 7.

şartlarında kadının toplumsal konumu, görev ve sorumluluklarına ilişkin genel kanaatin dışına çıktığı için önem kazanmaktadır.

Orta Çağ'da eğitim üzerine kalem oynatanlar için önemli olan çocuk yetiştirme üzerine temel metinler yazmak değildi. Onlar daha ileriye düşünür ve yetişkin bir adamın ihtiyaçlarını göz önünde tutarak konuya yaklaşırlardı.⁵¹ Bu Christine için de böyledir. Eğitim konusunda Christine'nin vurguladığı hususlar onun geleceğin hükümdarından beklentilerine işaret eder:

Koruyucuları onun önünde her türlü alışılmadık şey hakkında konuşmalıdır: Farklı ülkeler, savaşçıların gelenekleri, savaşlar, birçok yerin hükümdarları, farklı silahlar ve ayrıca din adamları, Papa ve kilise. Teologlar onunla emirlerin kanunu ve bir Hristiyan'ın neye inanması ve neye inanmaması gerektiği hakkında konuşmalı ve bazen din adamlarından vaazlar ve düşünceler duymalıdır. Ara sıra sıradan insanları, işçileri ve tüccarları, fakirlerden ve zenginlerden nasıl kazanç sağladıklarını ve buna benzer her türlü şeyi duymalıdır ki, anlayışı erdemle bilinebilecek hiçbir şeyden cahil kalmasın çünkü Filozof⁵² yalnızca her şeyi anlayanın bilge olduğunu söyler. Ayrıca fazla dinlenmekten hantallaşmamak ve şişmanlamamak için, çok fazla olmamak kaydıyla, bazı işlerle ve tenis gibi oyunlarla vücudunu çalıştırması iyidir. Aynı şekilde, ona fakirlerden ve muhtaçlardan söz edilmeli ve bunlar ona gösterilmeli ve eğer cenneti kazanmak istiyorsa, Tanrı rızası için onlara acıması ve iyilik etmesi söylenmelidir. Ayrıca zavallı hanımefendilere, dul kadınlara ve yetimlere acımalı ve onların ihtiyaçlarını Tanrı sevgisi ve nezaketle karşılamalıdır. Ayrıca yönetimi altındaki tüm fakir kadınlara ve erkeklere acımalı ve isteklerini nazikçe dinlemelidir. Ona alçak gönüllü ve dürüst olmayı öğretmek gerekmektedir; Tanrı'nın lütfu ve iradesiyle üst mertebelere yükseltilmiş olmasına rağmen herkes gibi ölümlü olduğu ve yaptığı iyilik ve kötülüklerden başka hiçbir şeyi yanında götüremeyeceği, üstelik çok verilenden çok beklendiği de anlatılmalıdır. Kendisine bağışlanan şereflerden ötürü kibirlenmemeli, nimetleri bağışlayan Tanrı'ya şükretmelidir. Bu nedenle iyi ve erdemli davranış için pek çok uyarı duyması gerekmektedir.⁵³

Christine, ülkesini seven iyi bir hükümdarın iyi bir çobanı örnek alarak onu koruması gerektiğini ifade eder ama ülkesini ve halkını ne kadar sevse de onları sürekli olarak bizzat koruması imkânsızdır. Dolayısıyla şövalyelerden, cesur liderlerden yardım almalıdır.⁵⁴ Askerler de buna uygun olarak konumlandırılmıştır. Christine'nin diğer görevlerinin yanında onları iyi bir çoban köpeğine benzetirken kullandığı ifadeler, Fransa'nın içinde bulunduğu sosyopolitik ortama tam olarak uymaktadır: “İyi köpeğin başıboş koyunları geri getirmesi gibi, onlar da korkudan, dehşetten ya da kötülükten isyan edip yanlış tarafa geçmek isteyen sıradan insanları veya diğerlerini geri getirmelidir. Onları ya tehdit ederek ya da onlara iyi davranarak doğru yola döndürmeleri gerekir.”⁵⁵

Eserde en önemli vurgulardan biri Fransa'yı temsil eden yönetenlerin idealize edilmesidir. Christine, Fransa'nın yönetenlerini ideal hâkimler olarak yansıtır: “Merhametli ve yüce Tanrı'ya şükürler olsun ki Fransa'nın asil kraliyet soyundan gelen hükümdarlarımızın hepsi iyi bir tabiatla

⁵¹ Aстик L. Gabriel, “The Educational Ideas of Christine de Pisan,” *Journal of History of Ideas*, C. 16, S. 1 (Ocak 1955), 9.

⁵² Filozof ile kastedilen Aristoteles'tir.

⁵³ Pizan, *The Book*, 10. Hanımefendiler, dul kadınlar ve yetimler üzerine ifadeler anlaşıldığı kadarıyla salt bir kadın düşünürün duygusal hassasiyetinden değil, mevcut olumsuz koşulların giderilmesi arzusuyla kaydedilmiştir. Richards, Christine'nin kaleme aldığı V. Charles'ın biyografisi (*Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*) üzerine yaptığı ve onun hiyerarşik adalet, Yahudiler, dullar ve tecavüz kurbanlarına yönelik tutumunu ele aldığı çalışmada Christine'nin V. Charles'a dair aktardığı bir anekdotu, VI. Charles zamanında gündemde olan bir dava bağlamında değerlendirir. Richards'ın Orta Çağ Fransa toplumundaki iki marjinalleştirilmiş kurban grubunun bir araya getirildiğini kaydettiği gerçekliği şüpheli anekdota göre, dul bir kadın, adamlarından biri tarafından kızına tecavüz edildiği şikayetiyle krala başvurmuş ve kral, saldırganın suçunu itiraf etmesi üzerine onu ağaca asılarak idam ettirmiştir. VI. Charles zamanındaki davada ise Hesdin Belediye Başkanı Guérard, çamaşırcılık yapan Marie adlı bir kadına tecavüzle suçlanmıştır. O, merhum kocası eyer imalatçısı, kendisi de alt tabakaya mensup kadının zaten adının çıkmış olmasıyla kendini aklamaya çalışmaktadır. Earl Jeffrey Richards, “Christine de Pizan, Tolerance and the Plea for Equal Protection under the Law: Revisiting the Question of Her Attitudes toward Hierarchical Justice, the Jews, Widows, and the Rape Victims,” 112-113, https://www.academia.edu/9473432/Christine_de_Pizan_Tolerance_and_the_Plea_for_Equal_Protection_under_the_Law_Revisiting_the_Question_of_Her_Attitudes_toward_Hierarchical_Justice_the_Jews_Widows_and_Rape_Victims_A_Close_Reading_of_the_Livre_des_fais_et_bonnes_meurs_du_sage_roy_Charles_V_1_23, Christine bu biyografiyi VI. Charles'ın “sıkıntılı krallığı boyunca monarşiye rehberlik etmesi için model olarak V. Charles'ı sunmak” adına kaleme almıştır (Lori Walters, “Christine de Pizan, Primat, and the “noble nation française””, *Cahiers Recherches Médiévales*, 9 (2002): 238.

⁵⁴ Pizan, *The Book*, 15-16.

⁵⁵ Pizan, *The Book*, 17.

doğdular ve bana öyle geliyor ki, krallıktaki daha alt seviyedeki insanlardan ve dünyadaki herhangi bir halkın herhangi bir prensinden daha iyi davranışlara sahipler ki böylesine asil bir soy için bu takdire şayandır.”⁵⁶ Bununla birlikte hükümdarın hata yapma payını da gözetir ve böyle bir durumda yaşanabilecekler hususunda uyarıda bulunur: “Bir prens, bir halkın taşıyabileceğinden fazlasını isterse, o zaman halk prenslerinden şikâyet eder ve itaatsizlik göstererek isyan eder. Böyle bir anlaşmazlıkta hepsi birlikte yok olur.”⁵⁷ Christine’nin eserlerinde yazdıklarının yanında illüstrasyonlar yoluyla imaların da olduğu ifade edilebilir. *Siyasî Beden*’in bir nüshasında sıradan insanlar bahsinde yer alan bir illüstrasyon bir soyluyu malikânesinin avlusunda tebaası tarafından saldırıya uğrar halde betimler. Metinde bu tür saldırılara atıf yoktur ama Suzuki bunu soylulara yanlış yönetimde bulunmalarının olası sonucu konusunda bir ihtar olarak yorumlar.⁵⁸ Dolayısıyla Christine bir taraftan yönetenleri idealize ederken diğer taraftan da onların yanlış yönetimlerinin olası sonuçları üzerinde durarak böyle bir ihtimali de gözetmektedir.

Christine, sıradan halkı ise birbirinden farklı üç zümre halinde değerlendirir: Din adamları; kentliler ve tüccarlar; zanaatkar ve işçiler.⁵⁹ Kentliler ile sadece kentlerde oturan sakinler kast edilmemektedir. Christine’nin ifadesine göre kentli olmanın belirli kriterleri vardır: “Kentliler eski kent ailelerinden gelen ve bir aile adı, aile arması olan kişilerdir. Onlar kentlerin başlıca sakinleridir ve içinde yaşadıkları ev ve malikâneleri miras almışlardır. Kitaplar onlardan ‘yurttaşlar’ olarak söz eder.”⁶⁰ Dolayısıyla Christine için kentsoyluluk önemlidir. Kentsoyluların dışında kalan grupların maddi güçlerinden ve etki kapasitelerinden bağımsız olarak dışlanması, onlara karşı duyulan bir tedirginliğin de dışavurumudur ve adeta 17. yüzyıl Fransa’sında doğacak olan burjuva (burgeois)⁶¹ mefhumunun habercisidir.

Christine’nin kentler ve kentsoylulara yaklaşımı övgü doludur:

Kentliler onurlu, bilge ve iyi görünüşlü olmalıdırlar; kılık değiştirmeden ve gösteriş yapmaksızın düzgün giyinmelidirler. Gerçek bir dürüstlüğe sahip ve değerli, sağduyulu olmalıdırlar; bu iyi ve yararlı yurttaşların mirasıdır. Bazı yerlerde uzun süre değerli mülk ve itibara sahip insanlara soylu aileler denir. Her yerde iyi kentlileri ve kentlerin sakinlerini övmek gerekir. Bir kentte önemli kentsoyluların olması çok güzel ve onur vericidir. Bu hükümdar için bir gurur ve büyük bir hazinedir.⁶²

Christine’nin kentsoylulardan beklentilerine bakıldığında onlara atfettiği önemin nedeni de anlaşılmaktadır. O, kentsoyluların ve zenginlerin sıradan insanların zarar görmesini engellemeleri gerektiğini savunurken bunu onların, hükümdar yahut onun konseyine karşı sıradan insanların komplo kurmak için bir sebebi kalmaması için yapmaları gerektiğini vurgular. Bunu yaparken, sıradan insanların komplo ve entrikalarının her zaman kaybedecek bir şeyi olanlara zarar verdiğini belirterek, hükümdarı korumanın aslında kendilerini korumak olduğunu da ima eder.⁶³ Üstelik Christine kentsoyluların “güçleri ölçüsünde halkın şikâyetlerini susturmaları” gerektiğini söylerken, “kendilerini de dizginlemeleri gerekir,” diye ekler:

...Bazen hükümdarların ve konseylerin kanunları kendi önyargılarına göre onlara yanlış gibi görünse de bunu kötü niyetle yorumlamamalıdır ve aptalca şikâyette bulunmaları kendileri için tehlikeli olabilir. Bunun yerine, gerekçe kendileri için anlaşılır değilse de onların [hükümdar ve

⁵⁶ Pizan *The Book*, 54.

⁵⁷ Pizan, *The Book*, 91. Christine bunu bir hikâye ile örnekliyor. Uzuvarların anlaşmazlığa düştüğü hikâyede gövde, eller ve kolların kendisini yeterince beslemediğinden, eller ve kollar ise ne yaparlarsa yapsınlar gövdeyi tatmin edememekten şikâyetçidir. Eller ve kollar kızgınlıklarından çalışmayı bırakır, gövde beslenemez, zavıflar, uzuvarlar güçten düşer ve çalışamaz hale gelir, nihayet bütün beden ölür. Pizan, *aynı yer*.

⁵⁸ Mihoko Suzuki, *Antigone’s Example, Early Modern Women’s Political Writing in times of Civil War from Christine de Pizan to Helen Maria Williams* (Cham: Palgrave Mcmillan, 2022), 83.

⁵⁹ Pizan, *The Book*, 95.

⁶⁰ Pizan, *The Book*, 99.

⁶¹ Franco Moretti, *Tarih ile Edebiyat Arasında Burjuva*, Çev. Eren Buğlalılar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 17. Moretti, 17. yüzyılda ilk etapta feodal yarıdan özgür ve muaf olma hakkını kullanan Orta Çağ kasabalarının sakinleri için kullanılan ifadenin aynı yüzyılın sonlarına doğru çalışmaksızın elde ettiği bir geliri olan kişileri ifade eden ekonomik bir anlamı da kapsamaya başladığına dikkati çeker.

⁶² Pizan, *The Book*, 99.

⁶³ Pizan, *The Book*, 99.

konseyin] yaptıkları işte iyi niyetli olduklarını varsaymalıdırlar.”⁶⁴ Ona göre “[kentsoylu] bilgiler saflara ve cahillere, kendi ilgi alanlarına girmeyen ve büyük tehlikelerin gelebileceği ancak kendilerine hiçbir fayda sağlamayacak şeyler hakkında sessiz kalmalarını öğretmelidir. ... Hükümdarların kanunlarından şikâyet etmek ya da onlara itaat etmemek de tehlikelidir.”⁶⁵

Christine eserini yazmadan önce Fransa'nın yaşadığı tarihsel süreç, kentsoyluların önemini ortaya koymaktadır. Bu sürecin bir örneği Yüz Yıl Savaşları'nın (1337-1451) ilk aşamasını sonlandıran Brétigny Anlaşması'nın imzalandığı 1360 yılıdır. Fransa, bu anlaşmaya giden yolda İngiltere'ye karşı savaşı ve 1356'da Poitiers'te esir düşen kralları II. Jean'ı da kaybetmişti. Genç ve tecrübesiz veliiaht Charles naip olarak idareyi üstlendiğinde savaşın yükünü taşıyan Fransız soyluları korkunç kayıplar vermişti. Charles, güçsüz bir şekilde, kıtlık ve veba gibi felaketlerle boğuşan bir ülkeyi yönetmek zorunda kalmıştı. Vergiler, fiyatlar, harçlar ve maliyetler artarken halk, savaşın ve hastalığın yarattığı sorunlara katlanmak zorunda kalmıştı.⁶⁶ 1358 Mayıs'ının sonunda binlerce Fransız köylüsü isyan etti. Île-de-France'da, Normandiya'da, Picardy ve Champagne'de ve başka yerlerde, soyluların şatolarına ve malikânelerine saldırarak onları yakıp yıktılar, içindekileri çaldılar, soyluları öldürdüler.⁶⁷

Jacquerie⁶⁸ olarak bilinen ani şiddet dalgası hızla ve acımasızca bastırıldı, zaten çetenin ne sağlam bir liderliği ne de net bir programı vardı ama bu benzersiz bir fenomen değildi. Yerel köylü isyanları başka yerlerde yaygındı. Veba da nüksetti; 1400'den önce üç veya dört ciddi salgın oldu. Paris de huzursuzlukla çalkalandı. Ekim 1356'da Étienne Marcel'in önderliğindeki burjuvazi, kraliyet konseyi üyelerinin seçilmesiyle kraliyet yönetiminin tamamen elden geçirilmesini talep ederek krallığın sıkıntısını artırdılar. İngilizler karşısında çaresiz kalan veliiaht, 1360 yılında Brétigny Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kaldı.⁶⁹

Kentsoyluların önemine dair başka bir boyut daha vardır. 15. yüzyıl başlarında Paris'te kentsoylular ve büyük tüccarlar ile daha esnek ve dinamik olarak emek gücüyle çalışanlar olarak iki temel grup oluşmuştu. İkinci kategoride öne çıkan zengin aileler de bulunmakla birlikte bunlar sosyal açıdan kentsoylulardan ayrılıyordu. Ticaretle de uğraşmakla birlikte temelde tüccar olmayan zengin kasaplar buna örnek verilebilir. Bunlar 1382-1384'te Paris'te ayaklanmalara öncülük ettiler ve 1408 ile 1413 yılları arasında Paris'te yaşanan karışıklıklarda da önemli rol oynadılar.⁷⁰ Christine uyumlu bir siyasî beden söylemi geliştirmekle birlikte onun kategorileri kendi içlerinde de fiilen uyumlu bir yapı arz etmiyorlardı.

Christine'nin kategorileri arasında din adamlarının üçüncü zümrede sayılması dikkat çekicidir. Onun kralın Tanrı'yı onurlandıracağı ve yetki alanındaki kiliselerle ilgileneceği varsayımıyla birlikte, kilisenin dünyevi alana üstünlüğü vurgusundan kaçınması analogisinde öncüllerinden farklı bir yönelimle dünyevî bakış açısını benimsemesine atfedilir. Christine'nin hükümdarı en üste koyduğu hiyerarşide din adamlarını ortak siyasî yapı içinde halkın üç kolundan biri olarak tanımlaması çağının ötesinde bir yaklaşımdır denebilir. Nederman, “Padualı Marsiglio dışında başka hiçbir Geç Orta Çağ düşünürünün, kurtuluş ve ahlaki dürüstlüğün hükümetin tek amacı olmadığı geniş ve laik bir kamu refahı fikrine katkıda bulunarak, rahiplik işlevini esasen bir sivil görev olarak görmeye bu kadar yatkın olmadığını”⁷¹ ifade eder. Bu bakımdan onun dünyevî, seküler bir siyasî yapıyı kavramsallaştırması dikkate değerdir.

Christine'nin bu konudaki görüşlerinin tanıklık ettiği “Büyük Bölünme” ile ilişkisi tartışmaya açıktır. Christine, “Büyük Bölünme”yi kınadı. Her ne kadar V. Charles'ın başlangıçta Papa Celement'i desteklediği bilinse de Christine onu tüm piskoposlardan oluşan bir genel konsey çağırarak ve rakip iki papanın kenara çekilmesini ve yeni bir papanın seçilmesini önererek ikisi arasında arabuluculuk

⁶⁴ Pizan, *The Book*, 100.

⁶⁵ Pizan, *The Book*, 100.

⁶⁶ Paul F. State, *A Brief History of France*, (New York: Facts on File Publishing, 2011), 87.

⁶⁷ Justine Firnhaber-Baker, *The Jacquerie of 1358, A French Peasants Revolt* (Oxford: Oxford University Press, 2021), 1.

⁶⁸ İlk olarak 1360'ta kaydedilen bu isyan adlandırmasının katılımcıların kullandığı “Jacques Bonhomme” lakabından kaynaklandığı kaydedilir. Firnhaber-Baker, *The Jacquerie*, 1.

⁶⁹ State, *A Brief History*, 88.

⁷⁰ Adams, *Christine de Pizan*, 143.

⁷¹ Nederman, *Lineages of European*, 251.

yapmaya çalıştığı için övdü. Genel konseyin kararı bağlayıcı olacaktı ama V. Charles, bu konuda bir ilerleme sağlayamadan öldü.⁷² “Büyük Bölünme” devrin pek çok önemli simasını ister istemez etkiledi. Hatta önde gelen bazı kişiler “Büyük Bölünme”yi kıyametin yaklaşmasına yordu.⁷³ Kıyamet söylemi dönemin yazınında kendine giderek yer buldu. Teolog Pierre d’Ailly dünyanın sonu ile ilgili pek çok kehanetin gerçekleştiği ve “Büyük Bölünme”nin de nihai sona yaklaşıldığını gösterdiğini düşünenlerdendi.⁷⁴ Benedikten keşiş ve yazar Honoré Bovet, “Büyük Bölünme”yi kıyamet imgeleriyle tasvir ederken eski kehanetlerin V. Charles’ın kurtarıcı rolünü açıkça öngördüğü iddiasında bulundu.⁷⁵ Fransa dışında da örneği Valensiyalı Dominiken din adamı Vincent Ferrer, “Büyük Bölünme”nin Hristiyan kehanet yorumlarının önemli metinlerinden “Pavlus’un Selanıklilere İkinci Mektubu” ve “Danyal’ın Kitabı”nda yer aldığını, mevcut durumun kıyamet gününe kadar sürebileceğini öne sürdü.⁷⁶ Christine ise 1404 yılında kaleme aldığı V. Charles’ın biyografisinde “Büyük Bölünme”yi veba salgınına benzetti:

Bu, şeytanın kışkırtmasıyla Kutsal Kilise’nin bağrına sokulan acı verici bir bölünme ve zehirli, bulaşıcı bir bitkidir. Ah, ne bela! Şimdi yirmi altı yıldır süren ne acı bir musibet; Tanrı kutsal merhametiyle bir çare getirmediğçe, bu veba sönmek üzere değil, çünkü bu yara cerahatli hale geldi ve insanoğlu buna alıştı... yani o kadar ölümcül bir ilahi intikam ki, o anda hepimiz “Miserere mei, Deus!” (“Tanrım, bana merhamet et!”) diye haykırmak zorunda kalacağız.

Kilise’deki ayrılığın sosyopolitik düzendeki etkileri (yahut onunla etkileşimi) bir yana, Christine’nin din adamlarını konumlandırması onun Hristiyan Fransa ve hükümdarları anlayışını sıkı sıkıya benimsediği açıktır. Christine, prensin teşvik ettiği ahlaki ve dinî ilkelerden vazgeçmesini istemedi. Bununla birlikte, anlaşıldığı kadarıyla bu ilkelere uymanın tek başına toplumu, özellikle de maddi refah ve ekonomik kâr ile ebedî kurtuluşun iki rakip hedef olarak belirmeye başladığı bir toplumu etkili bir şekilde yönetmek için yeterli görmedi. Bu nedenle, Christine’in Orta Çağ düşünürleri tarafından çok sık kabul edilen dünya görüşünün basitliğine meydan okuduğu⁷⁷ ifade edilir.

Christine din adamlarını öncelikle üniversite öğrencileriyle birlikte değerlendirdi. Ona göre öğrencilerin kontrol altında tutulması, huzurun sürmesi için önemliydi. Üniversite öğrencileri asi, potansiyel olarak kışkırtıcı ve halkın alt tabakalarını ayaklandırmaya meyilli oldukları için sorunlara yol açıyorlardı. Bu yüzden kral, Şubat ve Nisan 1407’de çıkardığı kraliyet kararlarıyla onları kınadı. Paris’teki bütün din adamlarından kiliselerinde öğrencilerin toplantı yapmasını yasaklamaları istendi çünkü öğrenciler, krallığın tebaasını anlaşmazlıklara itebilirlerdi.⁷⁸ Orta Çağ Avrupa’sında üniversiteler daha ziyade kilisenin himayesi altında, kilisenin doğal uzantısı olan bir eğitim kurumu görünümünde ortaya çıkmıştı. Bu onların mevcut dinî yapıya entegre ve dinî yönetime tabi olması demekti ki, onlara verilen statik rol üyelerinin çoğunluğunun fikir ve istekleriyle giderek çelişti. Tahakküm karşısında özerklik mücadelesinin en erken örneklerinden biri Fransa’da, Paris Üniversitesi’nde yaşandı. 13. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Paris Üniversitesi giderek kraliyet yörüngesine girdi. Yönetim giderek merkezileştikçe ve papalık etkisi azaldıkça, doğal olarak üniversite de ayrıcalıklarının koruyucusu olan kraliyete yüzünü döndü.⁷⁹ 14. yüzyılda Fransa’da üniversite, kralın hizmetinde ve onun gücünün ifadesi olan insanlardan oluşan bir gruptu. “Büyük Bölünme”ye son vermek amacıyla Paris Üniversitesi’nin önde gelen hocalarının harekete geçmesi de bu bakımdan önemlidir.⁸⁰ Enguerran de Monstrelet’in bir tanıklığı üniversite ile farklı gruplar arasında çıkabilecek gerilimlerde kralın tutumunu göstermek suretiyle bu önemi açığa çıkarır. Buna göre 1404 yılında Paris’te geçit töreni düzenleyen üniversite

⁷² Suzuki, *Antigone’s Example*, 57.

⁷³ Philip Daileader, “Local Experiences of the Great Western Schism,” içinde *A Companion to The Great Western Schism (1378-1417)*, ed. Joëlle Rollo-Koster, Thomas M. Izbicki (Leiden: Brill, 2009), 119.

⁷⁴ Laura Ackerman Smoller, *History, Prophecy, and the Stars, The Christian Astrology of Pierre d’Ailly, 1350-1420* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press), 1994, 85 vd.

⁷⁵ Renate Blumenfeld-Kosinski, *Poets, Saints, and Visionaries of the Great Schism, 1378-1417* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2006), 138.

⁷⁶ Philip Daileader, *Saint Vincent Ferrer, His World and Life, Religion and Society in Late Medieval Europe* (Londra: Palgrave Macmillan), 2016, 26.

⁷⁷ Nederman, *Lineages of European*, 258.

⁷⁸ Adams, *Christine de Pizan*, 142.

⁷⁹ A. B. Cobban, *The Medieval Universities, their Development and Organization* (Londra: Methuen, 1975), 94.

⁸⁰ Simone Roux, *Paris in the Middle Ages*, Çev. Jo Ann McNamara (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009), 89.

öğrencileriyle Savoy lordu ve kralın mabeyincisi Charles'ın askerleri arasında çıkan bir tartışmanın isyana yol açtığını kaydeden Enguerran de Monstrelet, üniversiteden çok sayıda kişinin uğradıkları saldırıyı şikâyet etmek üzere krala başvurduğunu, rektörün de askerlerin işledikleri suç karşılığında cezalandırılmalarını talep ettiğini aktarır. Askerlerinin işlediği suçun cezası olarak Savoy lordu, tüm akrabalarıyla birlikte sürgüne gönderilmiş, ancak ilerleyen yıllarda Fransa kralı, büyük lortlar ve üniversitedekilerin lütfuyla Fransa'ya dönebilmiştir.⁸¹ Ancak toplumsal gerilimin yükseldiği dönemlerde üniversite gruplarının bu ayrıcalıklı durumlarını sürdürdüklerini söylemek zordur. Üniversite hocaları siyasî mücadelelerle daha fazla ilgilenmeye başladıkları zaman “ders veya tavsiye vermeden önce itaat etmeyi öğrenmek zorunda kaldılar. Bir grup olarak ele alındıklarında güçleri sembolikti ve ülke yönetiminde büyük bir rol oynamıyorlardı.”⁸² Christine için önemli olan kraliyetin gücüydü ve bu güç ona bağlı kurumların daha iyi işleyişiyle sağlanabilirdi. Onun tanıklık ettiği uzun soluklu savaş, bölünmüş papalık, ayaklanmalar ve kraliyet ailesi mensupları arasındaki ikilikler, bilge ve sadık danışmanların önemini daha da arttırıyordu. Bu da onun üniversite kurumunu erdem ile ilişkilendirmesini getirdi. Christine, Paris Üniversitesi ya da başka bir üniversitede olsunlar, öğrencilere şöyle seslendi:

Size sesleniyorum, bilgelik çalışmasının müritleri, Tanrı'nın lütfu ve iyi şans ya da doğa sayesinde, berrak, sevinç veren yıldızın, yani bilginin doruklarını aramaya çabalayanlar, bu hazineden özenle alırlar. Bu berrak ve sağlıklı çeşmeden içiniz. Size çok fayda sağlayacak ve yüceltecek bu keyifli yemekle doyunuz! Çünkü bir insan için bilgiden ve en yüksek öğrenimden daha değerli ne olabilir? Şüphesiz, onu arzulayan ve onunla meşgul olan sizler, muhteşem hayatı seçtiniz! Çünkü erdemin seçimini ve kötülükten sakınmayı ondan anlayabilirsiniz; çünkü o, birini öğütler, diğerini yasaklar.⁸³

Dolayısıyla onun üniversite öğrencilerinden ve bütün olarak üniversite kurumundan temel beklentisi bilgelik ve erdemdi. Christine, bilgelğin Fransa'ya hizmet etmesini umuyor ve ona bağlılığı da erdemin temelini yerleştiriyordu. Böylece o fiilen karışık bir dönemden geçmekte olan üniversite ve üniversite-yöneten ilişkilerinde de diğer pek çok hususta görüldüğü üzere, mevcut durumdan ziyade kendi bakış açısına göre ideal olana uygun olarak kalem oynattığı söylenebilir.

Christine için yönetilenlerin hükümdara itaat ve sadakati önemliydi. O, Tanrı'nın Fransa halkını hükümdarlarına sadakatlerinden dolayı koruduğuna inandığını kaydederek “buna göre, tüm uyruklar hükümdarlarına sadık olmalıdır; kötülükler bunun tersini yapmaktan gelir,”⁸⁴ yazdı. Belirtmeliyiz ki Christine'nin insanları itaate daveti salt boyun eğme, kabullenme şeklinde değildi. Muhteşem bir bütünün önemli bir parçası olarak statülerini kabul ederek, siyasî yapının diğer üyeleriyle dayanışma duygularını geliştirmeyi hedefledi.⁸⁵ Christine'nin yazılarında, insanlığın fiziksel ihtiyaçlarının karmaşık ve çeşitli sosyal ve ekonomik düzen aracılığıyla karşılanmasıyla başa çıkmak için tasarlanmış teorik bir çerçeve mevcuttur. İyi düzenlenmiş bir topluluk vizyonu içinde hükümdar yalnızca yönettikleri bir dizi tebaanın ihtiyaç ve çıkarlarını tam olarak anladıkları ölçüde barış içinde tahtta kalabilir. Bu nedenle, ülkelerindeki zenginlik kaynaklarının farkında olmak ve bölgenin ekonomik kaynaklarını kamu yararı için kullanması önceliklidir.⁸⁶ Selefleri gibi hiyerarşi yanlısı olan Christine, eserinde siyasî yapı içerisindeki karşıtlık ve eşitsizlik arasında bir gerilim öngörmedi.⁸⁷ O, hiyerarşik yapıyı açıkça savundu. Tebaa ve asllara yöneticilerine ve üstlerine karşı sabırlı ve itaatkâr olmalarını tavsiye etti, eşitlikçi yahut halk katılımını öngören hükümet anlayışını reddetti.⁸⁸ Onun çalışmaları barışı dünyaya hâkim olan evrensel bir hükümdar tarafından getirilmiş olarak sunan köklü bir Orta Çağ siyaset geleneği içerisinde değerlendirilebilir.

⁸¹ Enguerrand de Monstrelet, *The Chronicles of Enguerrand de Monstrelet*, C. 1, Çev. Thomas Johnes (Londra: William Smith, 1840), 25-26.

⁸² Roux, *Paris in the Middle Ages*, 89.

⁸³ Pizan, *The Book*, 95.

⁸⁴ Pizan, *The Book*, 94.

⁸⁵ Adams, *Christine de Pizan*, 140.

⁸⁶ Nederman, *Lineages of European*, 258.

⁸⁷ Stephen H. Rigby, “The Body Politic in the Social and Political Thought of Christine de Pizan (Abridged Version). Part I: Reciprocity, Hierarchy and Political Authority”, *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes* 24, (2013): 470.

⁸⁸ Rigby, “The Body Politic”, 471.

Christine, Geç Orta Çağ Fransa'sında çalkantılı bir dönemde yaşadı; savaflara ve toplumsal karışıklığa tanık oldu. Yüz Yıl Savaşları yaşamı boyunca aralıklı savaflara ve Fransız şehirlerinin İngiliz orduları tarafından kuşatılmasına yol açtı. Ayrıca, kraliyet ailesindeki iki grup, Burgonyalılar ve Armagnaclar arasındaki bir anlaşmazlık, 1411'den itibaren Paris'te açık bir çatışmaya dönüştü; Christine'in 1418'de Paris'i terk etmesine neden olan da bu iç savaştı. Hem monarşi hem de Papalık liderlik krizleri yaşadı. 1380'den 1422'ye kadar Fransa, sık sık delilik nöbetleri yaşayan bir kral olan VI. Charles tarafından yönetildi ve 1378'den itibaren Papalık Bölünmesi, iki rakip papanın seçilmesiyle sonuçlandı.⁸⁹ Christine de sıkıntılı zamanlarının siyasî hayatına bir dizi önemli metin aracılığıyla katıldı. Onun meşguliyetlerinden biri, kalıcı bir barışın nasıl sağlanabileceği sorusuydu. Bu bağlamda Christine, genellikle çok dramatik terimlerle, Fransa'nın gerçek düşmanlarının kim olduğunu belirledi. Bu çabalarda düşmanı tanımlama konusunda yaklaşımı dikkat çekiciydi. Ona göre tarihsel duruma bağlı olarak, bu düşmanlar yalnızca dış alanda (İngilizler) değil, aynı zamanda Fransız iç savaşında savaşan gruplar ve asi alt sınıflar biçiminde Fransa'nın tam kalbinde de bulunabilirdi. Farklı zamanlarda, dış ve iç düşmanlar siyasî yapıyı kemirir ve Fransa'yı yıkıma götürebilirdi.⁹⁰ Christine bunun önüne geçilmesinin yollarını arıyordu. Christine, "hakimiyetini silahların gücüyle olduğu kadar yöneticilerin erdemleriyle de genişleten Roma İmparatorluğu imajına dayalı bir la France" idealine işaret etti.⁹¹ 1394 dolaylarında yazdığı bir şiirinde Pizan, VI. Charles'ın hastalığına yas tutuyor ve bunun sebebi olarak da bütün krallıktakilerin günahlarını gösteriyordu.⁹² 5 Ekim 1405'te, Orleans Dükü ile Burgonya Dükü arasındaki ilk silahlı çatışmanın doruğa ulaştığı sırada Christine, kraliçeye, çatışmayı çözmenin kendi sorumluluğunda olduğu konusunda ısrar ettiği bir mektup yazdı.⁹³ Aynı yıl Jean Gerson, bedeninin sağlığının, kralın egemenliğini savunmak için kendi gündemlerini bir kenara bırakan prenlere bağlı olduğunu açıkladı.⁹⁴

1418'de Burgonyalılar ile Armagnaclar arasındaki iç savaş, Christine'i Paris'ten uzaklaştırdı. Muhtemelen kızının rahibe olduğu Poissy'deki bir manastıra sığındı. Saray ve edebiyat çevresinden kopan Christine, yayın faaliyetini neredeyse durdurdu. Ancak 1429'da Jeanne d'Arc'ın Orleans kuşatmasını kırması ve VII. Charles'ı Rheims'ta taç giydirmesi üzerine son bir şiir yazdı. Bu tarihten sonra Christine'den haber alınmadı. Bu yüzden, Jeanne d'Arc'ın 1431'deki yargılanması ve ölümüne şahit olmadan önce vefat ettiği sanılıyor.⁹⁵ Christine, bir kadın yazar olarak eğitim ve saray kültürü açısından dezavantajlıydı. Buna rağmen Orta Çağ yazarları arasında dikkate değer eserler bıraktı.⁹⁶ Eserleri, döneminin en zengin şiir ve nesir örneklerindendi. Felsefi, sosyal ve politik argümanlarla doluydu.⁹⁷ Edebiyat ve tarih arasında ustaca bağlantılar kuruyordu. Eserleri Christine için sadece bir teselli kaynağı değil, benimsediği ülkenin ihtişamını artırma çabasının da bir aracıydı.⁹⁸

Orta Çağ'da ulusal kimlik kavramlarını incelemenin zorluğunu kaydeden Richards, hem kavramın kendisinin tarihselliğini hem de kavram için temel, rasyonel veya zorlayıcı bir statü iddia etmenin imkânsızlığı üzerinde durur. Bununla birlikte Christine'nin "Fransız kültürel kimliğine ruhani, aşkın bir nitelik kazandırmaya çalıştığını ve Maurice Barres'in les feature eternels de la France üzerine modern iddialarını çok erken bir tarihte öngördüğünü"⁹⁹ yazar. Christine'in Fransız ulusal kimliği üzerine

⁸⁹ Desmond, "Christine de Pizan", 133.

⁹⁰ Blumenfeld-Kosinski, "Enemies Within/Enemies Without", 1.

⁹¹ Margaret W. Ferguson, *Dido's Daughters, Literacy, Gender, and Empire in Early Modern England and France* (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 2003), 183.

⁹² Rachel Gibbons, "The Limbs Fail", 60.

⁹³ Bu mektup Christine tarafından Isabeau'ya sunulan koleksiyon içinde yer almamaktadır. Metinde mektubun silindiği görülür. Ya Christine'nin böylesine açık bir eleştiride bulunmaktan çekindiği, ya da Isabeau'nun bunun çıkartılmasını istediği düşünülebilir. Suzuki, *Antigone's Example*, 71-72. Mektupta Christine, Kraliçe'ye şöyle sesleniyordu: *Oh, Fransa'nın tacını taşıyan kraliçesi, hâlâ uyumakta mısınız? Akralarınızı dizginlemekten ve bu ölümcül girişime son vermektan sizi alıkoyan nedir? Soylu evlatlarınızın mirasının tehlikede olduğunu görmüyor musunuz? Siz, Fransa'nın asil varislerinin annesi, Saygıdeğer Prenses, sizden başka kimin elinden bir şey gelir ve eğer haklı olarak barışa aracılık etmek isterseniz egemenliğinize ve otoritenize kim karşı koyabilir?* Aktaran Cooper-Davis, *Christine de Pizan...*, 47.

⁹⁴ Emily J. Hutchison, *Pour le bien du roy*, 28.

⁹⁵ Desmond, "Christine de Pizan", 133.

⁹⁶ Desmond, "Christine de Pizan", 133.

⁹⁷ Waithe, "Roswitha of Gandersheim", 313.

⁹⁸ Nadia Margolis, "Christine de Pizan: The Poetess as Historian," *Journal of History of Ideas*, (47/3, 1986): 375.

⁹⁹ Earl Jeffrey Richards, "French Cultural Nationalism and Christian Universalism in the Works of Christine de Pizan," *Politics, Gender and Genre, The Political Thought of Christine de Pizan*, ed. Margaret Brabant (New York: Routledge, 2019), 76.

düşüncesi, ulusal farklılıklar üzerine Orta Çağ siyasî düşüncesinin daha geniş bağlamında değerlendirilmelidir.¹⁰⁰

Christine için Fransa özeldir. Bütün dünyada farklı bölgelerde bambaşka idare şekillerinin, çeşitli kurumların olduğunu kaydeden Christine, bunlar içerisinde Fransa'nın seçkin bir yer işgal ettiği kanısındadır:

...Fransa halkının çok memnun olduğunu düşünüyorum. Eski vakayinamelerin anlattığı üzere, Troyalıların torunları tarafından kuruluşlarından bu yana Fransa, yabancı hükümdarlar tarafından değil, bir varisten diğerine, kendi hükümdarları tarafından yönetildi. Asil Fransız hükümdarlarının yönetimi halk için doğal hale geldi. Bu nedenle, Tanrı'nın lütfuyla, dünyadaki tüm ülkeler ve krallıklar arasında Fransa halkı hükümdarlarına en doğal, en içten sevgi ve itaati göstermektedirler ki, bu eşsiz ve özel erdem övgüye layık olup onlar büyük bir değeri hak etmektedirler.¹⁰¹

Christine'nin Fransa'yı konumlandığı üstün mevki farklı eserlerinde de göze çarpar. Genel bir değerlendirmeye Christine, Fransa'nın Tanrı Şehri'nin tecessümü olduğu ve olmaya devam edeceği inancındadır. Ona göre Fransa Hristiyanlık çatısı altında ve yerel diliyle birleşmiş bir ulustur.¹⁰² Onun en kalıcı vizyonlarından biri, Fransız halkının yararına uyumlu bir şekilde yönetilen bir Fransa'dır. Bu ideale olan bağlılığı, siyasî düşüncesinin merkezinde yer alır ve eserlerinde açığa çıkar.¹⁰³ Bu düşüncesini desteklemek için de onun için Fransa ile aynı anlama gelen hükümdarın niteliği önem kazanmaktadır. Siyasî bedenün uyumunda o, övülüp itaat edilecek olandır ve buna layık olduğu vurgulanır.

Christine, merhametli Tanrı'nın Fransa'da kendi halkının karşısına zalim ve kanlı hükümdarlar koymadığını kaydeder:

Dünyanın bütün ulusları arasında, abartmadan söylüyorum ki, Fransa'ninkinden daha iyi huylu ve insancıl hükümdarlar olmadığı doğrudur ve bu nedenle onlara daha çok itaat edilmelidir. Tesadüf eseri insanlar bazen kendilerini kederli ve sırtlarına yük bindirilmiş gibi görseler de başka yerlerde bunların daha az olduğu zannına kapılmamalıdır. ... aksini düşünenlere rağmen, Hristiyan âlemindeki bütün ülkeler arasında bu ülkede halkın hem zalim olmayan hükümdarların hayırseverliği hem de bu ulusun insanların nezaket ve cana yakınlığı nedeniyle daha iyi yaşadığını düşünüyorum. Ve bunu kayırmak için söylemiyorum çünkü burada doğmadım. Ama Tanrı şahidimdir ki, ne düşünüyorsam onu söylüyorum! Ve diğer ülkelerin hükümetlerini araştırdığım ve yeryüzünde bir cennet olmadığını bildiğim için, her yerin kendine göre sıkıntıları bulunduğunu da biliyorum.¹⁰⁴

Elbette devrin şartlarında Christine'nin eserlerini okuyup bundan pay çıkartması umulan kesim geniş halk yığınları değildi. Christine'nin halk için yazdıkları da okuyucu olarak muhatabının yönetenler yahut onlarla ilişkideki üst tabaka mensupları olduğu göz önünde tutularak değerlendirilmelidir. İnsanlar bir araya gelerek bir bütün halinde toplumu temsil ederler ve halk canlı siyasî bedenün can damarıdır. Christine hükümdarın ve soyluların bu temel özellikleri hakkında farkındalığını artırır.¹⁰⁵ Sıradan insanlar için Christine şöyle yazar:

Dünyanın sıradan emekçileri konusunda, bu kadar çok insan onları küçümseyip baskı altına alırken onlar hakkında ne diyeceğim? Tüm mülkler arasında en gerekli olanlar, onlarsız dünyanın çok kısa sürede sona ereceği insanoğlunu besleyen ve besleyen toprağı işleyenlerdir. Ve gerçekten de onlara bu kadar çok kötülük yapanlar, yaptıklarına aldırış etmezler. Çünkü kendini akıllı bir varlık olarak gören

¹⁰⁰ Richards, "French Cultural Nationalism", 76. Bloch'un Fransa için kurduğu şu cümle bu bağlamı değerlendirmenin önemini de ortaya koyar niteliktedir: *Fransa'nın kaderi, Orta Çağ'dan itibaren ulusal birliğin en güçlü bağlarıyla başlangıçta güçlü farkların ayırdığı bir toplumlar ağını bir araya toplamak olmuştur.* Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), 221.

¹⁰¹ Pizan, *The Book*, 92.

¹⁰² Walters, "Christine de Pizan", 245. Walters'ın ifadesiyle *Christine kendisini Fransa'nın yeni oluşmaya başlayan dilse ve kültürel varlığını ifade etmek için en uygun dil olarak Latince yerine yerel dili seçen Aziz Kral IX. Louis tarafından bir asırdan uzun zaman önce başlatılan bir hareketin içine yerleştirmektedir.* Walters, "Christine de Pizan", 246.

¹⁰³ Susan J. Dudash, "Christine de Pizan and the 'Menu peuple'," *Speculum* (78/3, 2003): 788.

¹⁰⁴ Pizan, *The Book*, 102.

¹⁰⁵ Dudash, "Christine de Pizan", 800.

herkes, onlara mecbur kalacaktır. Bize verdikleri hizmet kadar nankörlük yapmak günahdır! Ve aslında siyasî bedeni destekleyen şey ayaklardır, çünkü onlar emeğiyle her insanın bedenini desteklerler. Övülmeyecek hiçbir şey yapmıyorlar.¹⁰⁶

Burada onun halkı genel anlayışı çerçevesinde karşılıklı bağlılık, hatta bağımlılık perspektifinden ele aldığı anlaşılmalıdır. Bununla birlikte onun Orta Çağ standartlarında değerlendirildiğinde sıradan halka sadece yükümlülük değil erdem de yüklemesi dikkati çeker. Christine, mutluluğun yetinmek olduğuna, zenginlik ve bilginin endişeyi arttırdığına örnek olarak aralarında “dünyanın kimin elinde olduğunu umursamayan kişi mutludur,”¹⁰⁷ ifadesinin de bulunduğu alıntılar yaptıktan sonra şöyle yazar: “Hiç şüphe yok ki, herkesin küçümsediği fakirlerin arasında, hayatın saflığı içinde pek çok iyi ve değerli insan vardır.”¹⁰⁸ Hatırda tutulmalıdır ki Christine’nin yaşadığı dönem toplumsal tabakaların neredeyse kesin hatlarla belirlendiği ve pek sorgulanmaya açık olmadığı bir dönemdi. Onun sıradan halka siyasî bedenin bütün olarak yüceliğini vurgulamak için de olsa övgüyle yaklaşımı kendi çağında sıra dışıdır denebilir. Christine bir taraftan sıradan halkın cehaletini adeta özenilecek bir durummuş gibi vurgularken, diğer taraftan mensup bulunulan toplumsal tabakanın bireyin değerinde belirleyici olmadığını da ifade eder. Bu ikinci husus yakından bakıldığında Christine’nin hayatı açısından da önemli bir konuyu gündeme getirmektedir. Yaşadığı dönemde doğrudan siyaset üzerine kalem oynatan farklı bir kadın profili çizen Christine, Fransa’yı yönetenlere rehberlik etme gayretini işgal ettiği akademik yahut idarî bir makam ya da bulunduğu sosyal zümrenin ona kazandırdığı yetki ile gütmemektedir. O sadece Fransa’nın bir mensubu, bir parçası, üstelik köken olarak dışarıdan gelmiş, ona sonradan dâhil olmuş bir üyesi olarak ülkenin iyiliğini gözetmektedir.

Christine için Fransa halkının hükümdarlarına olan bağlılıkları bir övgü vesilesidir. Bu övgüyü yazmaya neden gerek duyduğunu da Christine şöyle açıklar:

Bilgeler için övülmek pek önemli olmasa da erdemlerinin övülmesi iyileri memnun eder. ... bu onların daha çok sevinmesine ve iyiliklerden daha çok zevk almasına sebep olur. Zira, sıhhatini merak eden basiretli kimseler, hastalık alâmetleri olmadığı halde, sıhhat içinde yaşayabilmek için doktor tavsiyesi almak istedikleri gibi, sıhhatlerini muhafaza edecek bir rejime sahip olmaları da onları sevindirir. Aynı şekilde Fransa’nın sadık halkını, çok asil, muhterem ve her şeyden önce övgüye değer ve saygın hükümdarlarına her zaman besledikleri iyi ve sadık sevgiyi sürdürmeleri için teşvik edeceğiz.¹⁰⁹

İçinde yaşadığı dönemin şartları göz önünde tutulduğunda Christine’nin toplumun bütün tabakaları ve ülkenin tamamını kapsayan bir bağlılığın varlığına gerçekten de inanıp inanmadığını söylemek güçtür. Dolayısıyla her ne kadar o Fransa halkının hükümdarlarına bağlılıklarını övdüğünü ifade etse de yine onun halden ziyade kendi görüşüne göre ideal olanı var kabul ederek kalem oynattığı ifade edilebilir. Burada kendi idealinin geçerliliğine inanarak mı, yoksa bunu doğal ve olması gereken şekilde ifade yoluyla empoze etmek arzusuyla mı yazdığı tartışmaya açıktır. Onun kişiliği ve dünya görüşü göz önünde tutulduğunda ikinci olasılık daha yüksek görünmektedir.

SONUÇ

Orta Çağ’da geçimini kaleminden sağlamış ve bugün halen üzerinde çokça yazılıp çizilen çalışmalarıyla siyaset üzerine fikirlerini kaleme almış bir kadın olarak tarihte özgün bir yer işgal eden Pisalı Christine, Fransa’da hayatın zorluklarıyla mücadele ederken kalemini zorlu zamanların sıkıntılarını aşmak için hem manevi hem de maddi bir destek olarak kullandı. O, Fransa hanedanına yüksek bir bağlılık duydu. Onun hayatındaki çalkantıların çok daha fazlasını Fransa’nın tecrübe ettiği bir dönemin tanığı olarak savaşların, hâkimiyet mücadelelerinin, iç huzursuzluğun yıpratıcılığını devrin üretken bir düşünce insanı-yazarı olarak tecrübe etti. Bu tecrübe onu gördüğü sorunların aşılabilmesi adına neler yapılabileceğini düşünmeye ve elinden gelen katkıyı sunmaya yönlendirdiğinde Pisalı Christine yalnız Fransa’nın değil, Fransız tarihinin de bir parçası haline geldi.

¹⁰⁶ Pizan, *The Book*, 107.

¹⁰⁷ Pizan, *The Book*, 108-109.

¹⁰⁸ Pizan, *The Book*, 109.

¹⁰⁹ Pizan, *The Book*, 93.

Siyasî Beden eseri üzerinden genel bir değerlendirmeye Christine için Fransa belirli sınırlar dâhilindeki bir ülkeden ibaret değildi. Onun için Fransa yöneten ve yönetilen tabakaların uyum içerisinde bir arada var oluşu ile bir bütündü. Bir arada var oluş dayanışma ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirme ile anlamlı ve işlevseldi. İçinde yaşadığı dönem ise bu işlevselliğin aşındığı bir aşamaya karşılık geliyordu. Christine, Fransa'yı bir beden analojisiyle ele aldığı çalışmada bu aşınmanın giderilmesinin yollarını göstermeye gayret etti. Onun için tepeden tırnağa bütün uzuvlarıyla Fransa'nın esenliği için bu uzuvların uyum içerisinde güç, yetki ve sorumluluklarının bilinciyle işlemesi esastı. Bu işleyişin tepesine koyduğu hükümdar dahi otoritesinin yüceliği bir yana siyasî beden diğer uzuvlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeliydi. Christine'nin siyasî beden analojisinin özgün olmadığı ifade edilmişti. Bununla beraber bu analojiyi yaşadığı dönemin şartlarına uygun bir biçimlendirmeye kullandığı da hatırlanmalıdır.

Christine'nin analojisinde zümreleri konumlandırması, onlara yüklediği anlam, onlardan beklentileri devrin sosyopolitik iklimini, sorunlara çözüm arayan bir düşünürün aynasından yansıtır. Ne var ki bu ayna, yazarın olmasını istediğinin buğusuyla kaplıdır. Bu durumda o taht için en çetin çekişmelerin yaşandığı bir dönemde hanedanın uyumunu, isyanların şehirleri sarstığı bir aşamada tebaanın itaatkârlığını, soyluların güç arttırmanın yollarını aradıkları bir zamanda onların üstlerinde ve altlarında yer alan tabakalar arasındaki köprü rolünü, nihayet Fransa'nın İngiltere karşısında peş peşe mağlubiyetlerle güç yitimi yaşadığı bir zaman diliminde ülkesinin ve halkının üstünlüğünü vurgulamıştır. Bu çelişkili görüntünün ardında Christine'nin Fransa ve Fransız halkı için ideallerini benimsetme çabası yatar.

Christine'i niteleyen “Orta Çağ Avrupa'sında vizyoner bir entelektüel kadın düşünür – yazar” ifadesi tek başına onun tarihsel önemine dikkati çekmekle birlikte mevcut çalışma onun ancak tek bir eseri üzerinden genel bir değerlendirme olma özelliğindedir. Christine üzerine yapılacak daha kapsamlı ve detaylı akademik çalışmaların Türkiye'deki bilimsel literatüre katkı sağlayacağı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ackerman Smoller, Laura. *History, Prophecy, and the Stars, The Christian Astrology of Pierre d'Ailly, 1350-1420*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994.
- Adams, Tracy. *Christine de Pizan and the Fight for France*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2014.
- Alkan, Halit. “Kişileştirme ve Didaktik Yaklaşım: Gülün Romansı,” *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 6, S.2, (2021):32-53.
- Bloch, Marc. *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Savaş Yayınları, 1982.
- Blumenfeld-Kosinski, Renate. “Enemies Within/Enemies Without: Threats to the Body Politic in Christine de Pizan.” içinde *Civil Strife and National Identity in The Middle Ages*, ed. Paul Maurice Clogan, Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, 1999.
- Blumenfeld-Kosinski, Renate. *Poets, Saints, and Visionaries of the Great Schism, 1378-1417*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2006.
- Blumenfeld-Kosinski, Renate. “The Conceptualization and Imagery of the Great Schism.” içinde *A Companion to The Great Western Schism (1378-1417)*, ed. Joëlle Rollo-Koster, Thomas M. Izbicki, Leiden: Brill, 2009.
- Broad, Jacqueline, Karen Green. *A History of Women's Political Thought in Europe, 1400-1700*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009.
- Brown-Grant, Rosalinda. *Christine de Pizan and The Moral Defence of Women, Reading Beyond Gender*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

- Christine de Pizan. "Christine de Pizan to Jean de Montreuil 8 June-July 1401." içinde *Debate of the "Romance of the Rose"*, ed. ve çev. David F. Hult, Chicago-Londra: The University of Chicago Press, 2010.
- Christine de Pizan. *The Book of the Body Politic*, ed. ve çev. Kate Langdon Forhan, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2007.
- Classen, Albrecht. "What Do They Mean for Us Today? Medieval Literature and Philosophy at the Ende of the Twentieth Century. Boethius, Abelard, John of Salisbury, and Christine de Pizan", *Mediaevistic* 12, (1999):185-208.
- Cobban, A.B. *The Medieval Universities, their Development and Organization*, Londra: Methuen, 1975.
- Cohen, Esther. *The Crossroads of Justice, Law and Culture in Late Medieval France*. Leiden-New York: Brill, 1993.
- Cooper-Davis, Charlotte. *Christine de Pizan, Life, Work, Legacy*, Londra: Reaktion Books, 2021.
- Daileader, Philip. "Local Experiences of the Great Western Schism." içinde *A Companion to The Great Western Schism (1378-1417)*, ed. Joëlle Rollo-Koster, Thomas M. Izbicki, Leiden: Brill, 2009.
- Daileader, Philip. *Saint Vincent Ferrer, His World and Life, Religion and Society in Late Medieval Europe*, Londra: Palgrave Macmillan, 2016.
- Delogu, Daisy. *Allegorical Bodies: Power and Gender in Late Medieval France*, Toronto, Buffalo, Londra: University of Toronto Press, 2015.
- Delogu, Daisy. "The King's Two Daughters: Isabelle of France and the University of Paris, Fille du Roy," *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts* 3, S. 2, Kasım 15, 2013, <http://arcade.stanford.edu/rofl/king%E2%80%99s-two-daughters-isabelle-france-and-university-paris-fille-du-roy-0>.
- Desmond, Marilyn R. "Christine de Pizan," içinde *Women and Gender in Medieval Europe, An Encyclopedia*, ed. Margaret Schaus, New York, Londra: Routledge, 2006.
- Dudash, Susan J. "Christine de Pizan and the 'Menu peuple'," *Speculum* 78, S.3, (2003): 788-831.
- Ferguson, Margaret W. *Dido's Daughters, Literacy, Gender, and Empire in Early Modern England and France*, Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 2003.
- Firnhaber-Baker, Justine. *The Jacquerie of 1358, A French Peasants Revolt*, Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Gabriel, Astrik L. "The Educational Ideas of Christine de Pisan", *Journal of History of Ideas* 16, S. 1 (Ocak 1955): 3-21.
- Gibbons, Rachel. "'The Limbs Fail When the Hear is Removed': Reactions of the Body Politic of France to the Madness of Charles VI (1380-1422)." içinde *The Image and Perception of Monarchy in Medieval and Early Modern Europe*, ed. Sean McGlynn, Elena Woodcare, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014.
- Guynn, Noah D. "Authorship and Sexual/Allegorical Violence in Jean de Meun's "Roman de la rose"", *Speculum* 79, S.3, (Temmuz 2004): 628-659.
- Gülcü, Tarık Ziyad. "Ortaçağ'da Hristiyan Felsefesi, Aşk Öğretisi ve Edebiyat: Gülün Romansı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, S.2, (2015): 271-286.
- Hanley, Sarah. "Mapping Rulership in the French Body Politic: Political Identity, Public Law and the "Kings's One Body," *Historical Reflections* 23, S. 2, (1997): 129-149.

- Hobbins, Daniel. *Authorship and Publicity Before Print, Jean Gerson and the Transformation of Late Medieval Learning*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.
- Hochner, Nicole. "A Sixteenth-Century Manifesto for Social Mobility or the Body Politic Metaphor in Mutation," *History of Political Thought*, 23/4 (2012): 607-626.
- Hult, David F. "The Roman de la Rose, Christine de Pizan, and the Querelle des Femmes," içinde *The Cambridge Companion to Medieval Women's Writing*, ed. Carolyn Dinshaw ve David Wallace, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Hutchison, Emily J. "Pour le bien du roy et de son royaume': Burgundian Propaganda under John the Fearless, Duke of Burgundy, 1405-1419." Yayınlanmamış Doktora Tezi., University of York, 2006.
- Kelly, Joan. "Early Feminist Theory and the 'Querelle des Femmes', 1400-1789", *Signs* 8, S. 1, (1982): 4-28.
- Klapisch-Zuber, Christiane. "Kadınları Dahil Etmek," içinde *Kadınların Tarihi, C. II, Ortaçağ'ın Sessizliği*, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Bölüm Editörü: Christiane Klapiscj-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2005: 11-19.
- Krueger, Roberta L. "Female Voices in convents, courts, and households: the French Middle Ages," *A History of Women's Writing in France*, ed. Sonya Stephens, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Krueger, Roberta. "Christine's Anxious Lessons, Gender, Morality, and the Social Order from the Enseignemens to the Avison." içinde *Christine de Pizan and the Categories of Difference*, ed. Marilynn Desmond, Minneapolis, Londra: University of Minnesota Press, 1998.
- Langdon Forhan, Kate. *The Political Theory of Christine de Pizan*, Londra, New York: Routledge, 2002.
- Larrington, Carolyne. *Women and Writing in Medieval Europe, A Sourcebook*, Londra, New York: Routledge, 2005.
- Luongo, F. Thomas. *The Sainly Politics of Catherine of Siena*, Ithaca, Londra: Cornell University Press, 2006.
- Margolis, Nadia. "Christine de Pizan: The Poetess as Historian." *Journal of History of Ideas* 47, S. 3, (1986): 361-375.
- McWebb, Christine. "Heresy and Debate: Reading the 'Roman de La Rose'" *Aevum*, S. 77, (2003): 545-556.
- Moretti, Franco. *Tarih ile Edebiyat Arasında Burjuva*. çev. Eren Buğlalılar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Muir, Lynette R. *Literature and Society in Medieval France: The Mirror and the Image, 1100-1500*, New York: Macmillan Education, 1985.
- Murphy, Neil. *The Captivity of John II, 1356-60, The Royal Image in Later Medieval England and France*, New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Nederman, Cary J. *Lineages of European Political Thought, Explorations along the Medieval/Modern Divide from John of Salisbury to Hegel*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 2009.
- Pirenne, Henri. *Kavimler Göçünden XVI. Yüzyıla Kadar Avrupa Tarihi*. çev. Sinan Akbaytürk, İstanbul: Selenge, 2022.
- Richards, Earl Jeffrey. "Christine de Pizan, Tolerance and the Plea for Equal Protection under the Law: Revisiting the Question of Her Attitudes toward Hierarchical Justice, the Jews, Widows, and the Rape Victims," Haziran 16, 2023. [https://www.academia.edu/9473432/ Christine_de_Pizan_](https://www.academia.edu/9473432/Christine_de_Pizan_)

Tolerance_and_the_Plea_for_Equal_Protection_under_the_Law_Revisiting_the_Question_of_Her_Attitudes_toward_Hierarchical_Justice_the_Jews_Widows_and_Rape_Victims_A_Close_Readin_g_of_the_Livre_des_fais_et_bonnes_meurs_du_sage_roy_Charles_V_1_23.

Richards, Earl Jeffrey. “French Cultural Nationalism and Christian Universalism in the Works of Christine de Pizan.” içinde *Politics, Gender and Genre, The Political Thought of Christine de Pizan*, ed. Margaret Brabant, New York: Routledge, 2019.

Rigby, Stephen H. “Justifying Inequality: Peasants in Medieval Ideology.” içinde *Peasants and Lords in The Medieval English Economy, Essays in Honour of Bruce M. S. Campbell*, ed. Maryanne Kowaleski vd., Turnhout: Brepols, 2015.

Rigby, Stephen H. “The Body Politic in the Social and Political Thought of Christine de Pizan (Abridged Version). Part I: Reciprocity, Hierarchy and Political Authority”, *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes* 24, (2013): 462-483.

State, Paul F. *A Brief History of France*, New York: Facts on File Publishing, 2011.

Sherman, Claire Richter. *Imaging Aristotle, Verbal and Visual Representation in Fourteenth-Century France*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1995.

Suzuki, Mihoko. *Antigone’s Example, Early Modern Women’s Political Writing in Times of Civil War from Christine de Pizan to Helen Maria Williams*, Cham: Palgrave Mcmillan, 2022.

Uygun, Oktay. *İbn Haldun’un Toplum ve Devlet Kuramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2008.

Vecchio, Silvana. “İyi Karı,” içinde *Kadınların Tarihi, C. II, Ortaçağ’ın Sessizliği*, Ed. Georges Duby, Michelle Perrot, Bölüm Editörü: Christiane Klapiscj-Zuber, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2005: 106-133.

Veenstra, Jan. *Magic and Divination at the Courts of Burgundy and France, Text and Context of Laures Pignon’s Contre les Devineurs (1411)*, Leiden, New York: Brill, 1998.

Waithe, Mary Ellen. “Roswitha of Gandersheim, Christine Pisan, Margaret More Roper and Teresa of Avila.” içinde *A History of Women Philosophers, C. II, Medieval, Renaissance and Enlightenment Women Philosophers A.D. 500-1600*, ed. Mary Ellen Waithe, Dordrecht, Boston, Londra: Kluwer Academic Publications, 1989.

Walters, Lori J. “Gerson and Christine, Poets.” içinde *Poetry, Knowledge and Community in Late Medieval France*, ed. Rebecca Dixon ve Finn E. Sinclair, Cambridge: D.S. Brewer, 2008.

Walters, Lori. “Christine de Pizan, Primat, and the “noble nation française””, *Cahiers Recherches Médiévales* 9, (2002):237-246.

Willard, Charity Cannon. “Christine de Pizan on the Art of Warfare.” içinde *Christine de Pizan and the Categories of Difference*, ed. Marilynn Desmond, Minneapolis, Londra: University of Minnesota Press, 1998.

Willard, Charity Cannon. “The Franco-Italian Professional Writer: Christine de Pizan.” içinde *Medieval Women Writers*, ed. Katharina M. Wilson, Atina: The University of Georgia Press, 1984.